

Потреби ветеранів у сприянні підприємницькій діяльності

Київ ► 2021

Цей звіт став можливим завдяки підтримці Програми реінтеграції ветеранів IREX. Вміст є виключною відповідальністю ГО «Повернись живим!» і не обов'язково відображає погляди IREX.

Підготовлено ГО «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ!»

Точність інформації перевірено. Вважаємо, що інформація є коректною та актуальною на перший квартал 2021 року. ГО «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ!» не несе відповідальності за наслідки використання цієї інформації з іншою метою або в іншому контексті.

Літературний редактор: Тетяна Попович
Дизайн та верстка: Микола Ковальчук, Віталій Бугара

ГО «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ!»

вул. Богдана Хмельницького, 32, офіс 41,
місто Київ, Україна, 01030

+38 044 338 3 338

savelife.in.ua

info@savelife.in.ua

Зміст

Список скорочень	2
Анотація	3
Вступ	4
Актуальність	4
Мета дослідження	4
Обмеження дослідження	4
Методологія та процедури дослідження	5
Структура дослідження	6
Розділ 1	
Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні	7
1.1. Державні та місцеві програми підтримки підприємництва	7
1.2. Недержавна підтримка	18
Розділ 2	
Потреби у підтримці ветеранського підприємництва	23
2.1. Потреби у підтримці ветеранського підприємництва	23
2.2. Сприйняття потреб і необхідності державної підтримки ветеранського бізнесу	51
Розділ 3	
Законодавчий аудит у сфері підтримки ветеранського підприємництва	52
3.1. Загальне законодавство, що регулює питання підприємництва	52
3.2. Спеціальне законодавство у сфері ветеранського підприємництва	53
3.3. Проекти законів щодо підтримки ветеранського підприємництва	55
3.4. Державні стратегічні документи з питань підтримки ветеранського підприємництва	56
Розділ 4	
Загальні рекомендації	57
Висновок	62
Додаток 1	
Зведений перелік рекомендацій	63

Список скорочень

АПК	агропромисловий комплекс
АТО	Антитерористична операція
ДСЗ/ДЦЗ	Державна служба зайнятості/Державний центр зайнятості
ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄП	єдиний податок
ЄСВ	єдиний соціальний внесок
КМУ	Кабінет міністрів України
МЗП	мінімальна заробітна плата
МСП	малі та середні підприємства
ООС	Операція Об'єднаних сил
ПДВ	податок на додану вартість
ТОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
ФОП	фізична особа-підприємець
ЦНАП	центр надання адміністративних послуг

Анотація

У дослідженні викладено інформацію про актуальні потреби українських ветеранів у підтримці їхньої підприємницької діяльності.

Робота базувалася на серії глибинних інтерв'ю з ветеранами, які на момент проведення опитування були діючими підприємцями, мали досвід такої діяльності у минулому або ж тільки планували зайнятися нею. Також було організовано низку інтерв'ю з представниками Міністерства у справах ветеранів та активної частини ветеранської спільноти України.

Було виявлено такі основні потреби ветеранів:

- фінансова підтримка;
- навчання підприємницькій діяльності;
- консультування;
- податкові пільги.

Окремо було досліджено існуючі механізми підтримки МСП в Україні з акцентом на тих, які надають перевагу учасникам бойових дій або про які було згадано респондентами під час інтерв'ю.

Водночас вивчено закордонні програми підтримки ветеранського бізнесу. Тому під час глибинних інтерв'ю було виявлено не тільки основні потреби ветеранів зі сприяння підприємницькій діяльності, а й їхні потреби в інших можливих видах підтримки ветеранського бізнесу, яких наразі немає в Україні, але є за кордоном.

У дослідженні надано як первинні рекомендації щодо задоволення конкретних потреб, так і рекомендації загального характеру.

Це дослідження варто розглядати як базове, кожна з описаних у ньому потреб вимагає додаткового вивчення.

Вступ

Актуальність

У результаті російської збройної агресії, активна фаза якої триває з кінця лютого 2014 року, сотні тисяч людей взяли участь у бойових діях на Сході України.

На 1 вересня 2020 року в Україні налічувалося близько 400 тис. осіб, які отримали статус учасника бойових дій, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України в АТО/ООС.¹ Оскільки бойові дії на Сході України тривають, кількість ветеранів² продовжує зростати.

Наразі в Україні питанню реабілітації ветеранів та їхньої реінтеграції у цивільне життя приділяється недостатньо уваги, а існуючі програми не містять системного підходу та недостатньо ефективні. Це можна пояснити тим, що бойові дії досі тривають, а країна продовжує боротися з наслідками соціально-політичних та економічних криз.

У 2020 році до глобальних викликів додалася пандемія коронавірусної хвороби COVID-19.³ За таких умов пріоритетними для суспільства залишаються система охорони здоров'я та економічна стабільність, адже протиепідеміологічні заходи призвели до низки обмежень, які негативно вплинули на стан економіки, зокрема на малий та середній бізнес, і спричинили суттєве збільшення рівня безробіття.⁴

У такій ситуації важко привернути увагу уряду та суспільства до проблем соціалізації та реінтеграції ветеранів війни.

Це дослідження є спробою систематизувати наявний український та іноземний досвід, визначити актуальні потреби українських ветеранів у сфері державного сприяння їхній підприємницькій діяльності.

Мета дослідження

Виявити сукупність потреб ветеранів у підтримці їхніх підприємницьких ініціатив та запропонувати шляхи задоволення таких потреб.

Обмеження дослідження

Для виявлення та систематизації актуальних потреб українських ветеранів у сфері підтримки їхньої підприємницької діяльності було вирішено обмежити це дослідження трьома категоріями:

- ветеранами, які є діючими підприємцями;
- ветеранами, які мали досвід підприємництва у минулому;
- ветеранами, які тільки планують займатися підприємництвом у майбутньому.

¹ Точна кількість станом на вересень 2020 року — 398 941 особа: bit.ly/307iuUA.

² Тут і далі під терміном «ветерани» розуміються всі особи незалежно від статі, що отримали статус ветерана війни або які брали участь у бойових діях в АТО та/або ООС на Сході України, зокрема й добровольці.

³ WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19: bit.ly/2VhIexpl.

⁴ За час карантину статус безробітного отримали понад 430 тисяч українців: bit.ly/335RjLN.

Окреме вивчення думок кожної категорії зумовлено припущенням, що потреби респондентів⁵ кожної з них можуть відрізнятися.

Слід також наголосити, що це дослідження не відповідає на питання, які потреби загалом має ветеранська спільнота, зокрема, у сфері працевлаштування.

Вивчення потреб було б неможливим без розуміння того, які програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні вже існують. Тому було приділено увагу програмам та ініціативам, які реалізовувалися державними або громадськими інституціями, спрямовувалися передусім на підтримку підприємницької діяльності серед ветеранів війни та/або про досвід взаємодії з якими під час проведення інтерв'ю згадували респонденти. Водночас було взято до уваги й програми, які стосуються інших незахищених верств населення.

При вивченні закордонних програм, способів та інструментів підтримки ветеранського підприємництва акцент було зроблено на країнах, які мають значну кількість ветеранів сучасних конфліктів, релевантний з Україною досвід чи продовжують брати участь у бойових діях та міжнародних місіях. З огляду на це шляхом пошуку та аналізу інформації з відкритих джерел було досліджено досвід таких країн, як Ізраїль, Туреччина, Канада, Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Південно-Африканська Республіка, Австралія, Хорватія, Грузія, Польща, Естонія, Литва та Латвія. Найбільш релевантний та показовий досвід висвітлено в цьому дослідженні.

Також проаналізовано законодавче поле, що регулює питання ветеранського підприємництва для виявлення можливостей змін, що будуть спрямовані на підтримку ветеранського підприємництва.

Методологія та процедури дослідження

Дослідження здійснювалося в три етапи.

Метою першого етапу було отримання первинного уявлення про потреби ветеранів. Для цього серед ветеранів було проведено онлайн-опитування за допомогою функціоналу Google Forms. Опитування було побудоване так, щоб учасники мали змогу зазначити, якої саме підтримки потребує їхній бізнес.

В опитуванні взяло участь 634 ветерани.

Метою другого етапу була підготовка до проведення інтерв'ю з ветеранами зазначених вище категорій.

На основі даних, отриманих під час онлайн-опитування, а також розгляду програм підтримки МСП в Україні та програм підтримки ветеранського підприємства за кордоном, було виділено 11 форм можливої підтримки. На основі цих потреб було складено шаблон проведення глибокого індивідуального інтерв'ю. До шаблону, крім питань про потреби, увійшли питання про сферу діяльності респондентів, їхній досвід користування існуючими програмами тощо.

Метою третього етапу було отримання сукупності інформації про потреби ветеранів шляхом проведення глибоких індивідуальних інтерв'ю.

⁵ Тут і далі під терміном «респонденти» розуміються всі особи незалежно від статі, які брали участь у дослідженні та були залучені до проведення глибоких інтерв'ю.

Оскільки дослідження проводилось серед трьох категорій ветеранів, було вирішено зробити не менше восьми інтерв'ю з кожною із них. Така методологія дає уявлення про 85% всіх потреб, вірогідність виявлення яких становить 21%.⁶

У результаті, проведено інтерв'ю з 29 респондентами—10 діючими ветеранами-підприємцями, дев'ятьма ветеранами, які мали досвід підприємництва, та дев'ятьма ветеранами, які тільки планують займатися підприємництвом. Переважна кількість респондентів— чоловіки.

За регіонами респонденти розділилися так: 20—з Центральної України, по чотири зі Сходу та Заходу і один з Півдня. За сферами економічної діяльності, в яких респонденти працюють, працювали або планують працювати, розподіл був таким: п'ять респондентів із АПК, чотири з торговельного сектору, по сім із різних галузей виробництва (від легкої промисловості до деревообробки та виробництва паливних гранул) та сфери громадського харчування. Ще шість респондентів зазначили інші сфери економічної діяльності— видавництво, автосервіс тощо.

Окрім цього, було проведено низку інтерв'ю з представниками Міністерства у справі ветеранів України та представниками ветеранської спільноти, які опікуються проблемами ветеранів.

Структура дослідження

У Розділі 1 описано деякі діючі в 2020 році українські програми підтримки МСП, включно з тими, про які згадували респонденти.

У Розділі 2 представлено та систематизовано актуальні потреби українських ветеранів у підтримці підприємництва та надано рекомендації (з урахуванням іноземного досвіду) щодо їхнього задоволення.

У Розділі 3 проаналізовано чинне законодавство та надано деякі рекомендації щодо змін, необхідних для розвитку ветеранського підприємництва.

У Розділі 4 подано загальні рекомендації, впровадження яких сприятимуть розвитку ветеранського підприємництва в Україні.

У Висновках представлено основні результати цього дослідження

⁶ Deriving a problem discovery sample size: bit.ly/3smUTeP.

Розділ 1

Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні

Застереження

Інформацію, викладену в цьому розділі, було отримано шляхом контент-аналізу, а також із матеріалів глибоких інтерв'ю з респондентами, серед яких були й діючі посадові особи Міністерства у справах ветеранів України.

Водночас у розділі не викладено інформацію про всі існуючі програми підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, а лише ті, які були визначено дослідниками як ключові, згадувалися респондентами та інформація про які збереглася у відкритому доступі на кінець 2020 року.

1.1. Державні та місцеві програми підтримки підприємництва

Під час III Міжнародного ветеранського та волонтерського форуму «Там, де ми — там Україна», що відбувся у серпні 2020 року, публічно було порушено питання необхідності державної підтримки ветеранського бізнесу як однієї зі складових реінтеграції колишніх військових у цивільне життя.

Це питання набуло актуальності, тому що, незважаючи на велику кількість ветеранів російсько-української війни та необхідність їхньої реінтеграції у суспільство, зокрема шляхом залучення до підприємництва, в Україні не було розроблено ані єдиної стратегії щодо цього, ані всієї необхідної нормативної бази.

Фінансування, субсидії, компенсації та інші види грошової допомоги

Однією із ключових державних програм щодо сприяння організації підприємництва є Програма залучення безробітних до організації підприємницької діяльності. Реалізується вона на базі центрів зайнятості по всій території України, за винятком тимчасово окупованих територій.

Дія цієї програми розповсюджується на всіх безробітних громадян України, що досягли вісімнадцятирічного віку та відповідають іншим визначеним вимогам.⁷ На практиці, пріоритет фактично надається учасникам бойових дій та внутрішньо переміщеним особам. Додаткові гарантії для ветеранів базуються також на договорі про співпрацю та взаємодію між Міністерством у справах ветеранів України та Державним центром зайнятості.⁸

⁷ Власний бізнес за сприяння служби зайнятості: bit.ly/39wAGLK.

⁸ Міністерство ветеранів та служба зайнятості домовилися про співпрацю: bit.ly/3pOSqc4.

Загалом, суть програми полягає у тому, що допомога з безробіття може виплачуватися одноразово для організації підприємницької діяльності безробітними,⁹ які не можуть бути працевлаштовані через відсутність на ринку праці відповідної роботи.¹⁰ Для того щоб отримати таку допомогу, необхідно пройти типову процедуру, одним із головних етапів якої є розробка і захист бізнес-плану перед спеціальною комісією ДЦЗ.

На думку респондентів, ця програма хоч і працює, але, як показує практика, не досягає своєї основної мети — залучення безробітних до організації та ведення підприємницької діяльності. Це пояснюється такими причинами:

- Відсутність реального контролю та якісного відбору з боку ДЦЗ.

Попри те, що учасник програми зобов'язаний перед отриманням коштів зареєструватися як ФОП або юридична особа, сама виплата надходить на особистий рахунок учасника, тому витрата цих коштів жодним чином не відстежується та не нормується.

- Частина учасників не в змозі започаткувати власну справу, користуючись цією допомогою (хтось через брак знань/досвіду, а хтось через недостатній розмір допомоги).

Розмір одноразової виплати допомоги з безробіття на започаткування підприємницької діяльності розраховується індивідуально за визначеним порядком. Максимальний розмір такої фінансової підтримки у 2020 році сягав близько 90 тис. грн, а середній розмір такої виплати по Україні — 46 тис. грн.¹¹

Респонденти зазначали, що внаслідок цього більшість учасників програми розглядає одноразову грошову допомогу лише як спосіб швидкого отримання грошей, які в подальшому витрачаються на власні побутові потреби, а не на ведення бізнесу.

«Щодо центрів зайнятості я знаю програми, які там є щодо створення бізнесу, але це совок. Я трошки дотичний до цього, я працював юристом, то, наскільки мені відомо, більшість людей відкривають ФОП, отримують допомогу і далі нічим не займаються. Як на мене, це профанація... Державний механізм неефективний».

«Чув про програми від ЦЗ. Вони дають навіть якісь там гроші. Програма настільки неефективна... Люди, які зі мною служили, вони туди йшли просто заради того, щоб отримати гроші. Про започаткування бізнесу не йдеться».

«Від центру зайнятості відомі випадки допомоги. Не знаю, чи хтось створив бізнес, але знаю, що бізнес-плани писали, заносили, отримували гроші, і на цьому все закінчилось».

У 2020 році таку допомогу було надано 678 особам, що майже в 3,5 рази менше, ніж у 2019 році (2383 особи).¹²

⁹ Частина сьома статті 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»: bit.ly/3cteyVD.

¹⁰ Як започаткувати власний бізнес за сприяння Державної служби зайнятості: bit.ly/38Do9H3.

¹¹ Власний бізнес за сприяння служби зайнятості: bit.ly/39wAGLK.

¹² Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у 2020 році (Аркуш №17): bit.ly/3uVRGoO.

Водночас частина респондентів наголошувала, що навіть не знає про існування такої програми. Це свідчить про погану комунікацію між ДЦЗ та цільовими групами цієї програми.

Інші державні програми з фінансування та пільги, що сприяють веденню підприємницької діяльності, про які згадували респонденти

Серед інших програм підтримки підприємницької діяльності варто згадати ті, які діють/діяли для підприємств, заснованих громадськими об'єднаннями осіб із інвалідністю, та підприємств агропромислового комплексу та видавничої справи. Окремо варто відзначити державну програму «Доступні кредити 5-7-9%».

Фінансування та пільги підприємств, заснованих громадськими об'єднаннями осіб із інвалідністю та підприємців з інвалідністю

Відповідно до чинного законодавства України, громадські об'єднання осіб із інвалідністю мають право створювати підприємства, які здійснюють комерційну і некомерційну господарську та іншу діяльність, не заборонену законодавством.¹³ Такі організації та підприємства можуть розраховувати на фінансову допомогу, податкові пільги та особливі умови участі у закупівлях.

Підприємства, засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю, можуть отримувати безповоротну фінансову допомогу від держави на такі потреби:¹⁴

- технічне переоснащення виробництва з метою створення додаткових робочих місць для працевлаштування осіб із інвалідністю;
- технічне оснащення робочих місць для працевлаштування осіб із інвалідністю;
- створення на робочому місці особи з інвалідністю належних санітарно-гігієнічних, виробничих і технічних умов згідно з індивідуальною програмою реабілітації інваліда;
- здійснення заходів щодо фізкультурно-спортивної реабілітації осіб із інвалідністю, створення умов для занять фізичною культурою і спортом.

Також підприємства, засновані громадськими об'єднаннями осіб із інвалідністю, можуть користуватися такими пільгами з оподаткування:

- звільнення від обкладання ПДВ операцій із постачання товарів та послуг, що безпосередньо виготовляються такими підприємствами,¹⁵ або нульова ставка ПДВ (на період до 1 січня 2025 року)¹⁶ — на вибір підприємства;
- звільнення від оподаткування прибутку від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг такими підприємствами (крім випадків продажу підакцизних товарів та інших випадків, зазначених у Податковому кодексі України);¹⁷

¹³ Стаття 14 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»: bit.ly/3t0tKzy.

¹⁴ ГО осіб із інвалідністю можуть створювати підприємства й організації: bit.ly/3sZGw1g.

¹⁵ Пункт 197.6 статті 197 Податкового кодексу України: bit.ly/2LYJpih.

¹⁶ Пункт 8, підрозділ 2 Податкового кодексу України: bit.ly/3qSWNmI.

¹⁷ Пункт 142.1 статті 142 Податкового кодексу України: bit.ly/3t1Zkg7.

- пільги щодо сплати земельного податку;¹⁸
- пільгова ставка ЄСВ на дохід працівника з інвалідністю на цих підприємствах.¹⁹

Важливо, що підприємства, засновані громадськими об'єднаннями осіб із інвалідністю, в процесі участі у закупівлях мають право заключати з замовниками прямі договори (без проведення торгів), коли йдеться про угоди в діапазоні від 50 до 200 тис. грн.²⁰

Фізичні особи-підприємці з інвалідністю звільнюються від сплати ЄСВ за себе, якщо вони мають офіційний статус особи з інвалідністю (незалежно від групи) та отримують відповідну соціальну допомогу.²¹

Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%»

Ця програма почала діяти з лютого 2020 року. Респонденти неодноразово згадували цю програму в контексті її неефективності, насамперед через те, що за їхнім досвідом отримати такий кредит для новоствореного бізнесу дуже складно.

Основною перешкодою для отримання кредитів за цією програмою є саме базові вимоги до учасників, які тільки розпочинають підприємницьку діяльність. Протягом перших кількох місяців функціонування програми новостворені підприємства взагалі не могли скористатися можливістю участі в ній.²² На початок 2021 року така можливість юридично існує, але фактично скористатися нею можуть не всі.

Відповідно до постанови КМУ, новоствореним бізнесом (стартапом) є той, який офіційно зареєстрований менше 12 місяців тому, або зареєстрований більше 12 місяців, але факт ведення ним підприємницької діяльності не підтверджено документально.²³

Інформація на державному сайті програми не дає відповідей на деякі базові запитання, наприклад: «Менше 12 місяців — це скільки?», «Чи підпадаю я під дію програму, якщо зареєстрував бізнес місяць тому» тощо.²⁴

Також однією із вимог до новоствореного бізнесу є «наявність досвіду», проте в нормативно-правових актах не описано, який саме досвід маєтись на увазі і якими є вимоги до нього.^{25, 26} Для того щоб дізнатися про вимоги до досвіду, потрібно вивчати інформацію про програму безпосередньо на сайтах банків, які є її учасниками.

¹⁸ Пункт 282.1.2 статті 282 Податкового кодексу України: bit.ly/2MsPbIG.

¹⁹ Пункт 14 статті 8 ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: bit.ly/2MuhOp3.

²⁰ Пункт 8 частини сьомої статті 3 ЗУ «Про публічні закупівлі»: bit.ly/2Mo6A5j.

²¹ Частина четверта статті 4 ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: bit.ly/2YIi6eS.

²² Як «Доступні кредити 5-7-9%» виявилися недоступними для нового бізнесу: bit.ly/3pMPdtX.

²³ Пункт 2 «Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва»: bit.ly/36taUHI.

²⁴ «Доступні кредити 5-7-9%». Державна програма: bit.ly/36pmhjF.

²⁵ Додаток 1 до Протоколу засідання Ради Фонду розвитку підприємництва від 26 жовтня 2020 року: bit.ly/2Yw6iMI.

²⁶ Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» (інвестиційні кредити): bit.ly/3anVDcc.

Наприклад, на сайті «Укргазбанку» можна знайти чітко прописані вимоги стосовно того, який досвід повинен мати підприємець, або хоч один із його найманих працівників, для отримання інвестиційного кредиту за програмою «Доступні кредити 5-7-9%». Залежно від сфери застосування кредиту, ці вимоги такі: ²⁷

- не менше 12 місяців роботи у сфері виробництва;
- не менше 6 місяців роботи у сфері послуг.

Підтвердженням досвіду можуть бути копія трудової книжки, копія трудового контракту або інші подібні документи.

Отже, для того щоб ветеран зміг взяти інвестиційний кредит за цією програмою, наприклад, для виробництва іграшок, має бути документально підтверджено принаймні річний досвід роботи у сфері виробництва. Тобто це суттєво знижує його шанс на отримання такого кредиту та значно звужує коло потенційних учасників програми.

Водночас на сайті «Ощадбанку» вимоги щодо досвіду для нового бізнесу відсутні, але чітко вказано, що підприємство має вести господарську діяльність не менше 6 місяців. ²⁸

Враховуючи зазначене вище, можна припустити, що одними з основних перепон до отримання новоствореним бізнесом інвестиційних кредитів за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» є:

- відсутність повної і зрозумілої інформації щодо базових вимог до участі у програмі;
- вимоги щодо досвіду підприємця в тій самій сфері, що й проєкт, під який планується брати кредит, або ж вимоги до терміну фактичного здійснення господарської діяльності.

У цілому ж, незрозумілість базових вимог призводить до значної кількості відмов на перших етапах розгляду заявок, що може трактуватися підприємцями як несправедливість, яка формує негативний досвід взаємодії з державою.

«Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» хоч і створювалася для підтримки малого і новоствореного бізнесу, фактично їм вона якраз і недоступна».

Також однією із перепон отримання таких кредитів новоствореним бізнесом респонденти називали необхідність застави рухомого чи нерухомого майна.

Програми державної підтримки у сфері АПК

Респонденти згадували про такі програми державної підтримки у сфері АПК, як «Компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» (станом на 2021 рік може компенсуватися 40% вартості с/г обладнання) та «Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) — новоствореним фермерським господарствам» (по 3 тис. грн за гектар, але не більше 60 тис. грн).

²⁷ Які вимоги до позичальника?: bit.ly/3clLEa6.

²⁸ «Доступні кредити 5-7-9%». Державна програма підтримки малого бізнесу: bit.ly/3czdjnQ.

На думку респондентів, така допомога є доволі суттєвою, але водночас вони наголошували, що такі програми не завжди функціонували стабільно.²⁹ В межах зазначених програм окремі умови для ветеранського бізнесу не передбачені.

Державна підтримка у видавничій сфері

Під час проведення глибоких інтерв'ю було озвучено інформацію про гранти «Українського інституту книги» (далі — Інститут), який є державною установою і займається зокрема наданням безповоротної фінансової допомоги українським видавництвам. За повідомленнями Наглядової ради Інституту, загальна сума виділених коштів на затверджений перелік заявок на отримання інституційної підтримки видавців у 2020 році склала майже 82 млн грн.³⁰

Респонденти наголошують, що їм відомі випадки надання таких грантів видавництвам, власниками яких є ветерани, але правила фінансування не передбачають спеціальних умов для ветеранського бізнесу. Також, за відгуками респондентів, деякі умови фінансування є недоречними і потребують змін.

Навчання та перекваліфікація

В Україні існує можливість для проходження громадянами (зокрема, і безробітними) додаткового навчання та перекваліфікації, а ветерани можуть долучитися до деяких із них за спеціальними умовами. Попри це, більшість таких програм і пільг не спрямовані суто на підприємництво і зводяться до загального підвищення доступу учасників бойових дій до навчання як такого. Тим не менше, користуючись наявними можливостями, ветерани можуть отримати освіту, професію та навички, які прямо чи опосередковано сприяють підприємництву.

Державна служба зайнятості

ДСЗ України надає різні можливості для проходження навчання, стажування, а також підвищення чи зміни кваліфікації, а саме:

◆ **Онлайн-курс «Генеруй бізнес-ідею. Розпочни власний бізнес»³¹**

Курс розміщено на «Освітньому порталі Державної служби зайнятості»³² і є, по суті, єдиним базовим курсом від ДСЗ із започаткування бізнесу. Власне, саме його повинні пройти всі, хто претендує на отримання одноразової допомоги з безробіття на започаткування підприємницької діяльності. Слухачі курсу мають змогу ознайомитися з основами бізнес-планування, маркетингу, калькуляції продажів, закупівель, розрахунків собівартості продукції, фінансового планування тощо.

²⁹ Респонденти називали випадки, коли компенсації та субсидії приходили невчасно або не у повному розмірі.

³⁰ Український інститут книги розподілив 82 млн грн грантів на підтримку видавництва: bit.ly/3qXosmx.

³¹ Генеруй бізнес-ідею. Розпочни власний бізнес: bit.ly/3oi9pC4.

³² Освітній портал Державної служби зайнятості: bit.ly/3pgCG1z.

◆ Навчання в центрах професійно-технічної освіти ДСЗ (далі — ЦПТО)³³

ЦПТО ДСЗ — спеціалізовані навчальні заклади для дорослого населення, що були створені для підготовки кваліфікованих робітників шляхом професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Наразі ЦПТО ДСЗ існують лише в 11 обласних центрах.

Варто зауважити, що в цьому випадку йдеться про опанування професії, а не про започаткування бізнесу.

Тим не менше, навички, отримані під час такого навчання, легко можна використати для започаткування підприємницької діяльності. Так, людина, яка пройшла навчання за спеціальністю «Майстер із ремонту взуття», може стати самозайнятою особою і надавати послуги як фізична особа-підприємець.

◆ Отримання ваучерів на навчання від ДСЗ³⁴

Ваучер — це документ, який надає право на перепідготовку або підготовку за іншою спеціальністю у закладах освіти чи у роботодавця та видається центрами зайнятості особам, які не зареєстровані як безробітні та відповідають певним вимогам.

Окремими категоріями населення, які можуть розраховувати на отримання таких ваучерів, є особи, звільнені з військової служби (крім військовослужбовців строкової служби), і особи, звільнені з військової служби після участі в АТО (ООС).^{35, 36}

Таке навчання можна використати в якості стажування для набуття певних навичок та вивчення типових управлінських процесів, що в подальшому може стати у пригоді під час започаткування власної справи.

Гарантовані державою пільги на навчання для ветеранів та їхніх дітей

Учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, постраждалі учасники Революції Гідності, а також діти зазначених осіб можуть розраховувати на надання державної цільової підтримки для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.^{37, 38}

Державна цільова підтримка надається за чітко визначених умов у вигляді повної оплати навчання (у разі зарахування вступників на навчання за державним/регіональним замовленням), часткової оплати навчання (зарахованим на навчання за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, пільгових довгострокових кредитів), першочергового переведення на місце державного/регіонального замовлення, соціальної стипендії, безоплатного або пільгового проживання у гуртожитках тощо.

³³ Центри професійно-технічної освіти: bit.ly/2Mo3y0K.

³⁴ Ваучери: bit.ly/3pgDaop.

³⁵ Інформація для осіб, звільнених з військової служби (крім військовослужбовців строкової служби): bit.ly/2YeMoFy.

³⁶ Інформація для осіб, звільнених з військової служби після участі в АТО: bit.ly/39i2CUE.

³⁷ «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти»: bit.ly/36cQMсJ.

³⁸ Пільги на навчання (зокрема, повна нормативно-правова база): bit.ly/2NDsan2.

Отримання ветеранами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти може прямо чи опосередковано сприяти їхній подальшій самозайнятості або організації підприємницької діяльності (залежно від обраної спеціальності).

Національна онлайн-школа для підприємців від «Дія.Бізнес»³⁹

Проєкт «Дія.Бізнес» розробляє та впроваджує Міністерство цифрової трансформації України. На початок 2021 року інтернет-портал «Дія.Бізнес» функціонує у тестовому режимі. Проте на сайті проєкту вже діє «Національна онлайн-школа для підприємців», де можна пройти безкоштовні освітні курси з базових знань про відкриття бізнесу та більш конкретних, що стосуються ведення бухгалтерської звітності, просування продукції, управління командою тощо.

Ветерани мають доступ до навчальних програм «Дія.Бізнес» на загальних умовах.

Онлайн-курси в межах програми «Будуй своє» від Ощадбанку⁴⁰

Програму «Будуй своє» заснував державний Ощадбанк задля розвитку малого та середнього бізнесу. На онлайн-порталі проєкту представлено понад 20 курсів із започаткування, ведення та розвитку підприємницької діяльності. Також є можливість отримання менторської підтримки.

Консультативна державна підтримка

Інформаційний пункт підприємця⁴¹

Це пілотний проєкт, який із грудня 2019 року діє у Запорізькій, Черкаській, Чернігівській та Тернопільській областях. Здебільшого такі інформаційні пункти розміщені на базі місцевих центрів надання адміністративних послуг.

В «Інформаційних пунктах підприємця» можна отримати інформацію про:

- відкриття власної справи;
- наявні програми навчальної та фінансової підтримки;
- події та заходи для підприємців;
- організації та установи підтримки бізнесу.

Проєкт реалізується Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за підтримки Офісу розвитку малого і середнього підприємництва, проєкту FORBIZ спільно з регіональною та місцевою владою.

Варто зазначити, що цей проєкт призначений для всіх потенційних і діючих представників малого та середнього бізнесу. Окремих послуг або програм для ветеранів немає.

³⁹ Національна онлайн-школа для підприємців: bit.ly/2MbSaWd.

⁴⁰ Навчальні курси: bit.ly/3oubzid.

⁴¹ Пілотний проєкт зі створення Інформаційних пунктів підприємця: bit.ly/36glCRT.

Центри підтримки підприємців та онлайн-консультації від «Дія.Бізнес»⁴²

Центри підтримки підприємців є однією зі складових проєкту «Дія.Бізнес». На початок 2021 року працює три таких центри в Миколаєві, Києві та Харкові. Центри надають консультативну підтримку особам, які планують започаткувати власну справу або хочуть розвивати вже існуючий бізнес.

Також на інтернет-порталі проєкту «Дія.Бізнес» можна отримати бізнес-консультацію онлайн.⁴³ Декларується, що консультантами є експерти, які представляють приватний, громадський та державний сектори, з досвідом ведення бізнесу понад 3 роки або досвідом роботи з бізнесом.

Державні інформаційні портали

Портал для підприємців⁴⁴

Офіційний державний портал для підприємців створено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Офісом розвитку МСП. Структурно він має три основні складові:

◆ Інформацію для тих, хто тільки бажає відкрити бізнес⁴⁵

У межах цієї складової на сайті існують інструменти, які дозволяють побудувати власну бізнес-модель, ознайомитися з порадами для започаткування власної справи, отримати доступ до каталогу популярних бізнес-кейсів і повний перелік документів, необхідних для реєстрації та ведення власної справи.⁴⁶

◆ Інформацію для тих, хто бажає розвивати діючий бізнес⁴⁷

Ця складова містить довідкову інформацію про експорт, публічні закупівлі, перевірки бізнесу, стандарти і сертифікати, адміністративні послуги тощо.

◆ Діючі програми підтримки бізнесу⁴⁸

Існує можливість детального пошуку серед усіх діючих програм підтримки бізнесу за такими критеріями: вид допомоги (грант, кредит, навчання тощо), тип допомоги (банківські, бюджетні або донорські програми), територія дії програми (області).

⁴² Центри підтримки підприємців «Дія.Бізнес»: bit.ly/3t4NK3Z.

⁴³ Безкоштовні консультації для майбутніх та діючих підприємців: bit.ly/3pGJJ3Q.

⁴⁴ Портал для підприємців: bit.ly/3r6InzH.

⁴⁵ Бажаю відкрити бізнес: bit.ly/3csfZ6G.

⁴⁶ StartBusinessChallenge — зрозумілі кроки для відкриття бізнесу: bit.ly/2NDKhsS.

⁴⁷ Бажаю розвивати бізнес: bit.ly/3t6g46g.

⁴⁸ Програми підтримки бізнесу: bit.ly/2NOgBJX.

Сервіси, можливості, ідеї та кейси від «Дія.Бізнес»

Крім зазначених вище можливостей з онлайн-навчання та консультування, які діють у межах державного проєкту «Дія.Бізнес», інтернет-портал проєкту містить багато інформації про:

- підготовку до відкриття власного бізнесу;
- можливості підтримки малого та середнього бізнесу (фінансову підтримку, пошук інвесторів та партнерів, вихід на міжнародний ринок, франчайзинг, протидію корупції тощо);
- використання онлайн-сервісів під час здійснення підприємницької діяльності.
- орієнтовну вартість бізнес-проєктів;
- шаблони документів;
- посилання на корисні тематичні матеріали.

Також можна отримати покрокові інструкції з детальною інформацією про дозвільні документи, необхідні для реєстрації бізнесу.

Деякі місцеві програми та ініціативи з підтримки ветеранського підприємництва

Під час проведення глибинних інтерв'ю респонденти згадували деякі місцеві проєкти з підтримки та розвитку ветеранського підприємництва. Нижче наведено кілька прикладів.

Муніципальна програма підтримки малого підприємництва «Легкий старт» (м. Дніпро)

Ідея запровадження цієї програми полягала у сприянні розвитку малого підприємництва шляхом фінансово-кредитної підтримки — кредити на придбання нового обладнання чи необхідних матеріалів для розвитку бізнесу частково компенсували з міського бюджету. Граничний розмір компенсації для звичайних підприємств становив 30%, а для ветеранів та членів родин загиблих — до 50% позики.⁴⁹ Програма була розрахована на 5 років,⁵⁰ проте, за словами респондентів, фактично діяла лише близько року.

«Згідно з вимогами цієї програми, мені треба було створити певну кількість робочих місць на півтори ставки кожне. Чому так — невідомо. В інших учасників була схожа історія. І що найважливіше — здебільшого нікому не потрібно було стільки співробітників. Тому, як тільки учасники програми виплачували пільговий кредит, зайвих співробітників звільняли того ж дня».

У цілому, на думку респондентів, програма не стала ефективною через те, що «її писали не бізнесмени, а держслужбовці».

⁴⁹ «Легкий старт»: у Дніпрі затвердили муніципальну програму підтримки малого підприємництва: bit.ly/3psKDk4.

⁵⁰ Рішення Дніпровської міської ради: bit.ly/3qXADjf.

Комплекс заходів зі сприяння започаткування та розвитку ветеранами підприємницької діяльності (м. Миколаїв та область)

Респонденти неодноразово наводили Миколаїв та область як приклад успішної комунікації ветеранської спільноти з місцевою владою і, як наслідок, впровадження дієвих заходів зі сприяння бізнесу учасників бойових дій. Здебільшого це стало можливим завдяки діяльності ГО «Асоціація учасників та інвалідів АТО».

З 2017 року з бюджету Миколаївської області надається одноразова допомога для відкриття власної справи учасникам бойових дій на Сході України.⁵¹

У 2020 році на реалізацію програми було виділено 1 млн грн, що забезпечило виплату для започаткування близько 20 бізнес-проектів. У 2021 році планується надання такої ж допомоги і Миколаївською міською радою у розмірі 500 тис. грн, що дасть змогу профінансувати ще близько 10 проектів.

У поточному році таку грошову допомогу планується надавати не тільки на започаткування бізнесу, а й на його розвиток.⁵²

За ініціативи Асоціації у Миколаєві було проведено 4 бізнес-інкубатори та понад 100 тренінгів, бізнес-зустрічей, майстер-класів та інших заходів для ветеранів.

Фонд допомоги ветеранам-підприємцям (м. Вінниця)

У листопаді 2020 року в Вінниці, у складі фонду «Подільська громада», було створено тематичний фонд допомоги ветеранам-підприємцям — «Арсенал підтримки». Мета діяльності фонду — допомога ветеранам війни та членам їхніх родин у започаткуванні чи розвитку власної справи та створення нових можливостей для учасників бойових дій у мирному житті.⁵³

Загалом планується протягом певного періоду акумулювати кошти з благодійних внесків та цільової допомоги, щоб потім за їхній рахунок фінансувати ветеранські бізнес-проекти. Передбачається, що ветеранські підприємства, профінансовані в межах діяльності фонду, в подальшому також будуть перераховувати частину свого прибутку на реалізацію таких проектів.⁵⁴

Надання комунальних приміщень у безкоштовну або пільгову оренду для ветеранів

Респонденти називали випадки, коли місцева влада йшла їм на зустріч у питаннях надання в оренду приміщень, що перебувають у комунальній власності, на пільгових умовах. Також неодноразово зазначалося, що для започаткування власної справи пільгові умови оренди мають позитивний вплив. Попри це, не всі респонденти вбачали доцільність такого сприяння місцевої влади.

Детальніше див. розділ 2 «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва», частину 2.1. «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва».

⁵¹ Розпорядження Голови Миколаївської ОДА: bit.ly/3a6rz4V.

⁵² Інтерв'ю з Іллею Шполянським, головою Асоціації учасників та інвалідів АТО, 26 січня 2021, Київ.

⁵³ На Вінниччині створено фонд, який допоможе ветеранам у відкритті власної справи: bit.ly/3okOjmI.

⁵⁴ У Вінниці створили Фонд «Арсенал підтримки» для відкриття чи розвитку бізнесу ветеранів: bit.ly/3ch8uzs.

1.2. Недержавна підтримка

До такої підтримки належать заходи та програми, що фінансуються й організуються українськими або міжнародними недержавними організаціями, навчальними закладами або ж іноземними урядами чи установами на кшталт посольств.

Найбільш корисними респонденти називали такі способи недержавної підтримки, як безповоротна фінансова допомога та безкоштовне навчання. Слід зауважити, що часто навчання і фінансування відбувалися комплексно, що є нехарактерним для державної підтримки підприємництва в Україні.

Саме тому інформацію про досвід недержавної підтримки розвитку ветеранського підприємництва в Україні буде подано здебільшого не за напрямками підтримки, а проєктно.

Проєкти Міжнародної організації з міграції в Україні⁵⁵

За кількістю згадок респондентами проєкти МОМ переважають навіть програми від центрів зайнятості України. Попри комплексний підхід до проєктів, що містили як навчання (тренінги), так і фінансування (гранти), акцент робився саме на виплаті безповоротної грошової допомоги.

Важливо зазначити, що абсолютна більшість респондентів позитивно відгукувалися про проєкти МОМ, навіть якщо не змогли отримати фінансування.

«Проєкт підтримки працевлаштування ВПО, учасників бойових дій та членів місцевих громад» (2017)⁵⁶

Це один із найвідоміших проєктів МОМ, який впроваджувався за фінансової підтримки ЄС і активно діяв на всій території України. Саме його мали на увазі більшість респондентів, коли говорили про гранти від МОМ.

Суть проєкту полягала у кількадечному навчанні (тренінгах) та подальшому цільовому фінансуванні проєктів, які проходили відбір. Учасники бойових дій, які бажали отримати грант на розвиток чи започаткування бізнесу, могли претендувати на таке фінансування:

- Для самозайнятості — до 650 євро.

Могли претендувати особи, які вже розпочали або тільки хотіли започаткувати власний бізнес.

- Для мікропідприємництва — до 2 150 євро.

Могли претендувати особи, які мають досвід підприємницької діяльності та на момент подання заявки мали існуючий бізнес.

В обох випадках гранти видавали лише за конкретним цільовим призначенням — на купівлю обладнання, інструментів, професійної техніки, меблів тощо, тобто для реалізації проєкту заявників.

⁵⁵ Міжнародна організація з міграції: bit.ly/36yGsvT.

⁵⁶ За підтримки ЄС МОМ розпочинає новий проєкт підтримки працевлаштування ВПО, учасників бойових дій та членів місцевих громад: bit.ly/3oCWKdh.

Респонденти вбачають високу ефективність фінансування від MOM саме в тому, що воно є цільовим, а також передбачає якісний відбір та контроль.

«У контролі MOM молодці. В цьому сенсі вони мені сподобались, і MOM був ефективний. ... Я досить довго аргументував, навіщо на виробництві фотоапарат. Усе чесно розповів. Мені сподобалось, як вони мене опитували, і я радий, що вони прийняли це рішення. Я пояснив, що у нас своя фотостудія, у нас свій продакшн. От ми випустили новий продукт, ми хочемо його виставити в онлайн. 300 баксів за фотосесію, 400 баксів за відеоролик, 100 баксів на обробку. А у нас 40 продуктів. Мені треба 40 продуктів вивести в онлайн. Вони послухали мене і кажуть: «Окей».

«Підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на Сході України та їхніх сімей» (2019)^{57, 58}

Цей проєкт MOM фінансувався Європейським Союзом та впроваджувався в трьох областях України — Київській, Дніпропетровській і Львівській. Така географія проєкту пояснюється тим, що за даними Міністерства соціальної політики України в цих областях проживає найбільша кількість ветеранів.

Програма була спрямована на фінансування проєктів реінтеграції ветеранів війни шляхом реалізації соціальних, культурних, освітніх, спортивних та інших ініціатив, зокрема, фінансування бізнес-проєктів окремих ветеранів. Виконавчим партнером виступила ГО «Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу».

Суть проєкту полягала у проходженні ветеранами дводенного тренінгу та подальшому захисті бізнес-планів. Переможці конкурсного відбору мали змогу отримати грант до 1 тис. євро на оплату обладнання. Участь могли взяти як діючі підприємці, так і ті, що тільки планували почати бізнес.

Важливо, що після отримання грантової допомоги процес сприяння підприємницькій діяльності ветеранів-учасників продовжувався. Вони мали змогу відвідувати додаткові інформаційні лекції (з комунікацій, лідерства, менеджменту тощо), а також звертатися до консультантів (фактично — менторів), які допомагали розвивати бізнес ветеранів.

Проєкт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)

«Економічні можливості постраждалим від конфлікту»

Проєкт впроваджувався в Україні МБФ «Український жіночий фонд» протягом 2016–2018 років на території Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей.⁵⁹

Головною метою проєкту була допомога людям, які постраждали внаслідок бойових дій на Сході, шляхом надання грантів для ВПО, представників приймаючих

⁵⁷ Програма соціального згуртування та реінтеграції ветеранів у Київській, Дніпропетровській та Львівській областях: bit.ly/3av74z7.

⁵⁸ Життя після конфлікту: підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на Сході України та їхніх сімей: bit.ly/3j5lmKq.

⁵⁹ Економічні можливості постраждалим від конфлікту: bit.ly/3jDiRr.

громад, демобілізованих військовослужбовців, людей із інвалідністю.⁶⁰ Фінансування відбувалося шляхом придбання необхідного для ведення бізнесу обладнання.

Програма Міжнародного фонду «Відродження» з підтримки малого бізнесу та самозайнятості серед переселенців і ветеранів «Новий відлік»⁶¹

Цей бізнес-інкубатор реалізовувався в три хвилі, з 2015 до 2017 року. Основною його метою була соціалізація ветеранів та ВПО шляхом відкриття власного бізнесу.

Тим учасникам, які захистили бізнес-план своїх проєктів, надавалася грантова допомога шляхом оплати необхідного обладнання та послуг для ведення бізнесу, оренди нежитлових приміщень, придбання ліцензій та дозволів у разі, якщо цього потребував окремий вид підприємницької діяльності.

У 2016 році розмір фінансування становив від 30 до 80 тис. грн на один затверджений проєкт.⁶²

Також у межах програми відбувалося навчання учасників основам ведення бізнесу, а після отримання фінансування вони могли розраховувати на менторську підтримку.

Проєкт «Норвегія-Україна»⁶³

Глобально проєкт «Норвегія-Україна» було започатковано в 2003 році. Фінансування забезпечується Міністерством закордонних справ Королівства Норвегія. Реалізується Міжнародним фондом соціальної адаптації.

З 2007 до 2019 року одним із найбільших його проєктів була «Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні», яка стала надзвичайно актуальною з початком збройної агресії РФ проти України у 2014 році, адже відтоді значно збільшилася кількість військовослужбовців-ветеранів, що потребували допомоги в адаптації до цивільного життя.⁶⁴ Саме тому проєкт найактивніше реалізовувався в 2015–2019 роках.

Крім таких завдань проєкту, як професійна перепідготовка, психологічна реабілітація та сприяння у працевлаштуванні, окремо було виділено й сприяння у створенні власного (сімейного) бізнесу в умовах високого рівня безробіття в Україні.

Виконавцями проєкту є норвезький університет NORD та українські вищі навчальні заклади,⁶⁵ де діючі військовослужбовці (що планували звільнитися протягом року), учасники бойових дій та члени їхніх родин могли пройти перепідготовку.

⁶⁰ Проєкт USAID «Економічні можливості постраждалим від конфлікту»: bit.ly/3tixRHi.

⁶¹ «Новий відлік-3». Бізнес-інкубатор для переселенців та ветеранів АТО: bit.ly/3pU8idL.

⁶² «Новий відлік» (Харків): bit.ly/2009Ep6.

⁶³ Проєкт «Норвегія-Україна»: bit.ly/3tklkDj.

⁶⁴ Інформаційний бюлетень: bit.ly/3arqQvf.

⁶⁵ Загалом у проєкті було задіяно 39 українських міст та 20 вищих навчальних закладів.

В 2015–2019 роках підготовку за напрямом «Малий бізнес, менеджмент підприємницької діяльності» пройшло 2250 осіб із загальної кількості 4843 учасників проєкту.⁶⁶

Варто зауважити, що окремі спеціальності в межах напрямів вибиралися з огляду на особливості ринку праці та галузі розвитку підприємництва в тих регіонах, де реалізовувався проєкт.⁶⁷

Також у 2017–2019 роках було здійснено співфінансування проєкту від деяких місцевих державних установ та інших організацій у вигляді надання грантів випусникам на реалізацію бізнес-проєктів на загальну суму близько 1 млн грн (в Одеській, Миколаївській, Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській областях).

На початок 2021 року проєкт еволюціонував та має назву «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему». Термін реалізації — 2020–2022 роки.

Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС від Київської школи економіки⁶⁸

Програму було започатковано КШЕ у партнерстві з Zagoriy Foundation та Фондом сприяння демократії Посольства США в Україні навесні 2018 року. Тоді навчання проходило у три хвилі в Києві. Протягом 2019–2020 років навчання відбувалось в Миколаєві, Харкові та Вінниці. В 2021 році навчання проходить в онлайн-форматі.

Цільова аудиторія програми — учасники бойових дій. Головна мета — сприяння започаткуванню чи розвитку ветеранами підприємницької діяльності.

Навчання триває 2,5 місяці і складається з 10 модулів за найважливішими для започаткування та ведення бізнесу темами (планування, маркетинг, фінанси, продажі тощо).

Також респонденти зазначали, що деякі з учасників програми після захисту бізнес-проєктів отримують безповоротну фінансову допомогу у вигляді гранту в розмірі 25 тис. грн.

Респонденти надали виключно позитивні відгуки щодо участі у зазначеній програмі та наголосили, що отримані знання були корисними та актуальними.

Онлайн-платформа експертних рішень MEREZHA

Однією з недержавних онлайн-платформ з надання консультативної підтримки для українських підприємців є сайт проєкту МЕРЕЖА, який дає змогу отримати фахову консультацію експертів. МЕРЕЖА є спільним проєктом ЄБРР та Європейського Союзу в межах ініціативи ЄС для країн Східного партнерства (EU4Business) «Прямуємо разом!».⁶⁹

⁶⁶ Дані про учасників проєкту «Україна-Норвегія» за 10 семестрів: bit.ly/3pIXtLr.

⁶⁷ Проєкт «Україна-Норвегія». Чернігів: bit.ly/2LeOrXv.

⁶⁸ Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС: bit.ly/2YF3Qn0.

⁶⁹ Онлайн-платформа експертних рішень MEREZHA: bit.ly/2YIrAGK.

Основний функціонал платформи полягає у тому, що залежно від того, яка бізнес-задача цікавить відвідувача, можна обрати експертів, які мають найбільш релевантний досвід. Далі можна стежити за актуальною інформацією і подіями від обраних експертів та ставити запитання.

Ветерани можуть скористатися послугами платформи МЕРЕЖА на загальних умовах.

Недержавні інформаційні портали

Інформаційний портал Veterano Service⁷⁰

Veterano Service — це портал, на якому зібрано інформацію про понад 240 ветеранських підприємницьких ініціатив. Послуги з розміщення такої інформації безкоштовні.

У 2019 році Veterano Service разом із Міністерством у справах ветеранів створив мапу ветеранського бізнесу. Наразі мапа містить інформацію лише про близько 100 підприємств.⁷¹ Це може означати, що інформація на мапі не оновлюється і не є актуальною. Частково це може відбуватися через те, що більшість ветеранів не знає про функціонування такого ресурсу і не звертається до Мінвету з проханням про розміщення інформації про власну справу.

Інформаційний портал «Без броні»⁷²

Проєкт позиціонується як база ініціатив для ветеранів АТО/ООС. Серед іншого на сайті проєкту здійснюється регулярне оновлення можливостей щодо навчання, перекваліфікації чи започаткування й розвитку власного бізнесу.⁷³

⁷⁰ Бізнес ветеранів: bit.ly/3oDjxWo.

⁷¹ Створено мапу ветеранських бізнесів: bit.ly/3oNU6Bs.

⁷² Єдина база ініціатив для ветеранів: bit.ly/2MPM51A.

⁷³ Можливості: bit.ly/39JI0pX.

Розділ 2

Потреби у підтримці ветеранського підприємництва

2.1. Потреби у підтримці ветеранського підприємництва

На початок 2021 року потреби українських ветеранів у підтримці їхньої підприємницької діяльності є маловивченими. Системний підхід держави в цьому напрямку відсутній, а окремі ініціативи (законопроекти, програми) є хаотичними та недостатньо ефективними.

У межах цього дослідження респондентів було опитано стосовно їхніх потреб, а також вивчено їхню думку щодо інших видів можливої державної підтримки ветеранського бізнесу з огляду на іноземний досвід. У результаті було зібрано інформацію щодо таких потреб:

- податкові пільги;
- фінансова підтримка;
- навчання (зокрема стажування);
- консультативна підтримка (зокрема менторство);
- інформаційний портал;
- асоціації ветеранського бізнесу;
- інші потреби:
 - › пільгові умови оренди комунальних приміщень та земель;
 - › заходи зі сприяння у реалізації товарів і послуг;
 - › унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій;
 - › різне.

Серед потреб, які респонденти називали самостійно, найчастіше згадувалися фінансування, навчання, консультування та податкові пільги.

Варто зауважити, що інформацію про іноземні програми сприяння ветеранському бізнесу було отримано в результаті моніторингу відкритих джерел. Але в загальному доступі не для всіх таких програм було зазначено їхню ефективність тому не можна однозначно стверджувати, що всі заходи сприяли ветеранському підприємництву.

Податкові пільги

Респонденти неодноразово зазначали, що податкові пільги сприяли б зменшенню витрат на початку підприємницької діяльності. На їхню думку, це допомогло б пережити період до виходу бізнесу на рівень беззбитковості або принаймні до моменту отримання більш-менш стабільного доходу, що сприятиме подальшому розвитку ними підприємницької діяльності і, як наслідок, створенню додаткової користі для держави.

«Держава ж має думати наперед. Якщо бізнес рік не буде сплачувати податки, але вистійть і стане нормально функціонувати, — це ж і робочі місця, і подальші надходження у бюджет, і ветеран при справі. На жаль, наші не думають наперед».

Під податковими пільгами респонденти найчастіше мали на увазі:

- податкові канікули;
- лояльне ставлення до незначних порушень на початковому етапі підприємницької діяльності;
- податкові пільги для ветеранського підприємства, яке працевлаштовує ветеранів.

Податкові канікули

Таку потребу респонденти пояснювали тим, що, відповідно до чинного законодавства України, податки починають нараховуватися з першого ж місяця після реєстрації підприємства або набуття статусу фізичної особи-підприємця. Щоб зрозуміти суть цієї потреби, варто описати проблематику.

Переважна кількість респондентів із числа діючих підприємців та тих, хто мав досвід підприємницької діяльності в минулому, були зареєстровані саме як фізичні особи-підприємці, найчастіше II та III груп спрощеної системи оподаткування.

У цілому, спрощена система оподаткування хоч і накладає певні обмеження на об'єм доходу, певні види діяльності та кількість найманих робітників, але все ж є виправданою для використання новоствореним та малим бізнесом, оскільки:

- суттєво знижує податкове навантаження;
- вимоги до ведення бухгалтерського обліку є значно простішими.

Тому, коли респонденти говорили про податки, вони здебільшого мали на увазі ті з них, які сплачують підприємці на II та III групах спрощеної системи оподаткування, а саме:

◆ Єдиний соціальний внесок (далі — ЄСВ)

ЄСВ нараховується щомісяця, сплачувати можна раз на квартал (одразу за три місяці). На початку 2021 року мінімальний щомісячний платіж ЄСВ становив 1 320 грн (22% від МЗП).⁷⁴

Мінімальний щомісячний платіж ЄСВ однаковий для всіх ФОПів II та III груп та найманих робітників⁷⁵ ФОПів і юридичних осіб. Від сплати ЄСВ за себе звільняються ФОПи з числа пенсіонерів за віком та підприємці, які мають статус осіб із інвалідністю.

◆ Єдиний податок (далі — ЄП)

ЄП сплачується підприємцями II групи щомісяця, а підприємцями III групи — щокварталу. Але є суттєві відмінності.

Ставка ЄП для II групи — до 20%⁷⁶ від МЗП. На початку 2021 року це 1 200 грн на місяць. При цьому неважливо, наскільки великим буде дохід/прибуток, якщо він знаходиться в дозволених для цієї групи межах.⁷⁷ Сплата ЄП для II групи є обов'язковою, навіть за відсутності доходу та в разі, якщо господарська діяльність не здійснюється зовсім. Також підприємці II групи без найманих робітників можуть раз на рік звільнитися від сплати ЄП на один календарний місяць на час відпустки/хвороби, у разі якщо в цей час не отримується дохід.

Ставка ЄП для III групи — 5% від доходу (для неплатників ПДВ) та 3% від доходу (для платників ПДВ). Тобто весь дохід у зазначених законодавством межах⁷⁸ оподатковується зазначеними ставками, незважаючи на прибутковість бізнесу. Але в разі відсутності будь-якого доходу чи якщо господарська діяльність не здійснюється зовсім, на III групі ЄП сплачувати не потрібно. Важливо, що здійснювати господарську діяльність на III групі можуть як ФОПи, так і юридичні особи (підприємства).

На думку респондентів, податкові канікули повинні дати можливість не сплачувати вищезазначені податки протягом певного періоду часу з моменту реєстрації бізнесу або сплачувати їх принаймні частково.

Більшість опитаних зазначили, що мінімальний корисний термін дії податкових канікул може становити від пів року і залежати від сфери діяльності бізнесу, з огляду на те, що різні види підприємництва мають свої терміни окупності.

«Податкові канікули мають бути, але для кожного має бути індивідуальний підхід у цьому питанні».

⁷⁴ Підприємці на спрощеній системі оподаткування самі визначають, з якої суми розраховувати внесок. Але зазвичай сплачують мінімальний платіж — 22% від мінімальної зарплати. База нарахування ЄСВ за місяць повинна бути не меншою за мінімальну зарплату — 6 тис. грн і не більшою від 15 мінімалок — це 90 тис. грн (з січня до листопада 2021 року): bit.ly/3rYUhvC.

⁷⁵ За деякими винятками.

⁷⁶ Ставки ЄП для II групи визначаються місцевими радами та можуть бути нижчими за 20%.

⁷⁷ Для II групи обмеження за доходом — 5,004 млн грн на рік (834 МЗП).

⁷⁸ Для III групи обмеження за доходом — 7,002 млн грн на рік (1167 МЗП).

Також респонденти вважають, що у разі запровадження податкових канікул для ветеранського бізнесу має бути створено механізми, які не дозволять повторно скористатися такою пільгою.

Детальніше див. розділ 2 «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва», частину 2.1. «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва» — «Інші потреби» — «Унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій».

Деякі респонденти також висловлювали побажання щодо скасування сплати ЄСВ для ветеранських підприємств, особливо у разі відсутності доходів.

| *«Це було б добре, якби підприємці, які не мають доходу, не сплачували ЄСВ».*

Лояльне ставлення до незначних порушень на початковому етапі підприємницької діяльності

Частина респондентів з числа діючих підприємців та тих, хто мав досвід підприємництва в минулому, стикались із нарахуванням штрафів та пені за несвоєчасну сплату податків та подання звітності або ж через помилки у її оформленні. А через те, що Податкова не одразу сповіщає про порушення, штраф та пеня можуть становити значну суму на момент повідомлення про них.

«Я, наприклад, плачу податок 20-го числа, але він приходить в Податкову 21-го. І мені за це напаяють штраф. Я штрафів у результаті виплатила більше, ніж податку. Бо про штраф мені говорять не наступного місяця, а наприкінці року, коли набігла велика пеня. Мене це турбує. Тому потрібні податкові канікули на початковому етапі діяльності чи принаймні відсутність штрафів. Не штрафувати перший період часу, бо ти ще вчишся, і ти робиш багато помилок, хоча б перший рік. Це для мене найважливіше».

Наприклад, за несвоєчасну сплату ЄСВ, за винятком сплати самої суми внеску, стягуються штраф у розмірі 20% від розміру заборгованості та пеня 0,1% від розміру несплаченого внеску за кожний день прострочення оплати. Таким чином, за прострочення сплати ЄСВ за перший квартал наприкінці року штраф та пеня можуть становити близько 2 тис. грн. Крім цього, за несплату чи несвоєчасну сплату ЄСВ можуть застосовувати адміністративні штрафи — від 680 до 2 049 грн залежно від розміру заборгованості.⁷⁹

Податкові пільги для ветеранського підприємства, яке працевлаштовує ветеранів

Певна кількість респондентів згадувала про такий варіант податкових пільг, маючи на увазі надання податкової пільги на конкретного ветерана, якого буде працевлаштовано на ветеранському підприємстві.

Такий інструмент використовується за кордоном, але не для підтримки ветеранського бізнесу, а з метою сприяння працевлаштуванню ветеранів

⁷⁹ Якщо заборгованість до 5100 грн — штраф від 40 до 80 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо заборгованість більше 5100 грн — від 80 до 120.

у приватні підприємства та організації, оскільки учасники бойових дій часто зазнають дискримінації.

Це питання не буде розкрито в рекомендаціях, тому що виходить за межі поточного дослідження.

Рекомендації: податкові пільги

Сучасна податкова система в Україні є недостатньо прозорою і не завжди зрозумілою для підприємців-початківців. Статистика свідчить про те, що близько 80% малого та середнього бізнесу припиняють роботу протягом першого року існування, а 50% від решти закривається впродовж перших п'яти років.⁸⁰

З огляду на це держава має бути зацікавлена у збільшенні кількості підприємств, які подолають цей «стартовий бар'єр». Одним із інструментів досягнення такої мети можуть стати податкові пільги. В такому випадку ветеранський бізнес можна розглянути в якості експериментальної групи.

Головне, з чого варто почати перед втіленням будь-яких податкових пільг, це визначення їхньої економічної доцільності.

Якщо йдеться про можливість запровадження податкових канікул, то варто поррахувати, наскільки ефективним може бути звільнення від сплати податків групи підприємців на певний термін, в яку суму державі обійдеться впровадження такої пільги та який потенційний позитивний ефект для розвитку економіки це матиме в майбутньому.

Наприклад, у випадку здійснення безперервної підприємницької діяльності протягом 2021 року ФОП II групи без найманих робітників, навіть за умов відсутності прибутку, має сплатити 30 450 грн податків (близько 2,5 тис. грн/міс.).⁸¹ Сума виглядає невеликою, але для підприємців-початківців без великого стартового капіталу є значною. У разі звільнення від сплати цієї суми у вигляді податків протягом першого року на ці кошти підприємці могли б, наприклад, замовити розробку та реєстрацію технічних умов на продукцію, реєстрацію торговельної марки, отримання висновків санітарно-епідеміологічної експертизи тощо. Тобто фактично у наведеному випадку впровадження податкових канікул може зменшити поріг входу в бізнес на більш ніж 30 тис. грн.

Крім того, коли людина починає власну справу, вона зазвичай не працює на іншій роботі, тому існує потреба у коштах для особистого використання.

Однак необхідно розуміти наслідки впровадження таких канікул для бюджету. Наприклад, звільнення від сплати ЄСВ для 1 тис. підприємців призведе до недоотримання Пенсійним фондом 1,32 млн грн тільки за один місяць, а за рік — близько 16 млн грн.⁸² Це означає, що державі необхідно буде компенсувати цю суму. Також у 14,5 млн грн державі обійдеться компенсація ЄП для 1 тис. підприємців

⁸⁰ Як і чому була створена «Дія. Бізнес» — перша екосистема для підприємців: bit.ly/3aWugYr.

⁸¹ Розмір ЄСВ: з січня по листопад 2021 року — 1320 грн, за грудень 2021 року — 1430 грн. Розмір ЄП для II-ї групи: з січня по листопад 2021 року — 1200 грн, за грудень 2021 року — 1300 грн.

⁸² За основу розрахунків брався 2021 рік. Розмір ЄСВ: з січня до листопада 2021 року — 1320 грн, за грудень 2021 року — 1430 грн.

II групи.⁸³ Отже, річні податкові канікули лише для 1 тис. ФОПів II групи обійдуться державі приблизно в 30,5 млн грн.

Саме тому рішення про запровадження такого інструменту підтримки бізнесу мають приймати виключно фахівці після вивчення його економічної доцільності.

На початок 2021 року в Україні є випадки, коли ЄСВ із підприємців не стягується чи частково компенсується (крім уже згаданих підприємців-пенсіонерів та підприємців з числа осіб із інвалідністю):

- не стягується з ФОПів на загальній системі оподаткування, осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, та членів фермерського господарства — за місяці, коли не було отримано доходу (прибутку).⁸⁴

Отже, потреба респондентів у несплаті ЄСВ за відсутності доходу принаймні може спиратися на вже існуючі механізми;

- частково компенсується для сімейних фермерських господарств через механізм доплати на користь членів/голови сімейного фермерського господарства протягом 10 років.⁸⁵

Також з грудня 2020 до травня 2021 року підприємців I групи звільнили від сплати ЄП та ЄСВ.⁸⁶

Тобто в Україні є досвід та приклади дієвих алгоритмів сприяння певним групам підприємців шляхом впровадження податкових пільг.

Потреба респондентів у лояльному ставленні Податкової до незначних порушень на початковому етапі підприємницької діяльності принаймні частково може бути задоволено шляхом впровадження податкових канікул на певний період часу або ж шляхом вирішення потреб у якісному навчанні та консультуванні.

Детальніше див. розділ 2 «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва», частину 2.1. «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва» — «Навчання і стажування» та «Консультативна підтримка».

Фінансова підтримка

Іноземний досвід показує, що існує багато інструментів фінансової підтримки новоствореного бізнесу (зокрема ветеранського), проте респонденти акцентували свою увагу лише на:

- доступному кредитуванню;
- грантовому фінансуванню та іншій безповоротній фінансовій допомозі.

⁸³ Розмір ЄП для ФОП II групи: з січня до листопада 2021 року — 1200 грн, за грудень 2021 року — 1300 грн.

⁸⁴ ЄСВ із 1 січня 2021 року: bit.ly/3qwdynU.

⁸⁵ Порядок надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: bit.ly/2ZpfmTN.

⁸⁶ ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період здійснення обмежувальних протіепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»: bit.ly/3jxBAn.

Переважна більшість респондентів заявила, що вони потребували фінансової підтримки в момент започаткування підприємницької діяльності або ж на момент проведення дослідження.

Доступне кредитування

Результати інтерв'ю показали, що велика частка респондентів готова брати на себе відповідальність та залучати для бізнесу кредитні кошти, але, за їхніми словами, більшість діючих кредитних програм новоствореним підприємствам наразі недоступні. Це ж стосується державної програми «Доступні кредити 5-7-9%».

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва» — «Інші державні програми з фінансування та пільги, що сприяють веденню підприємницької діяльності та про які згадували респонденти».

Серед факторів та вимог, які найбільше перешкоджають отриманню кредитів новоствореними підприємствами, респонденти називали:

- вимоги до тривалості здійснення господарської діяльності;⁸⁷
- високу відсоткову ставку;
- вимогу застави рухомого та/або нерухомого майна;
- ненадання кредиту у випадку низького кредитного рейтингу.

Такі вимоги можуть бути характерними для конкретних кредитних програм лише частково. Наприклад, якщо програма пропонує низький відсоток, то, швидше за все, вона матиме додаткові умови щодо застави майна чи термінів здійснення господарської діяльності.

На думку опитаних ветеранів, кредитування ветеранського підприємництва може бути пільговим, але не безвідсотковим. Вони аргументують це тим, що безвідсотковий кредит може дорого обійтися державі та викликати певне обурення у суспільстві через надання суттєвої конкурентної переваги.

«Насправді безвідсотковий кредит не вигідний нікому — ні державі, ні ветерану. А от пільговий — інша справа. Людині потрібні гроші для започаткування справи, і це непоганий варіант».

«Зрозуміло, що хочеться, щоб він був безвідсотковим, але тут виникає питання: «Чим я відрізняюсь від решти населення, і на яких засадах я маю отримувати безвідсоткові кредити?».

Під «пільговим кредитом» респонденти зазвичай мали на увазі спрощення вищезазначених вимог, особливо щодо розміру відсоткової ставки, а також скасування тих вимог, які перешкоджають новоствореному бізнесу в доступі до кредитних програм. Серед іншого можливою умовою для пільгового кредитування називають і відтермінування сплати на один-два роки.

⁸⁷ Більшість банків надають кредити лише для підприємців, які вже здійснюють господарську діяльність протягом певного часу (зазвичай пів року-рік). Такі вимоги обмежують доступ до отримання кредиту новоствореним бізнесом.

Ще однією проблемою, яка стосується кредитування, є відсутність можливості отримати кредит особам, які з тих чи інших причин мають низький кредитний рейтинг.

Грантове фінансування та інша безповоротна фінансова допомога

Значна частина респондентів з числа діючих підприємців та тих, хто займався підприємницькою діяльністю в минулому, розповідала про досвід отримання грантової чи іншої фінансової допомоги. Здебільшого йшлося про цільові гранти недержавних донорів та виплати центрами зайнятості одноразової грошової допомоги з безробіття для започаткування підприємницької діяльності.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва».

Найактивніше донорські програми з фінансування мікро- та малого підприємства учасників бойових дій діяли в 2016–2019 роках. Опитані ветерани зазначали, що отримати цільовий грант було набагато легше, ніж кредит. Але на початок 2021 року грантових програм зі сприяння підприємницькій діяльності ветеранів майже немає.

Загалом респонденти мали позитивний досвід отримання грантів від недержавних установ, тому природно, що вони виступають за створення аналогічного механізму в державному секторі.

При цьому зазвичай увага не акцентувалася на тому, хто саме (яка установа чи інституція) мала б займатися питанням видачі грантів для ветеранського бізнесу. Деякі респонденти все ж наголошували, що гроші на це можуть виділятися державою, але їхнім розпорядником повинні бути недержавні структури.

На думку респондентів, найдоцільнішим призначенням грантової допомоги може бути:

◆ Закупівля обладнання, технічних засобів, меблів тощо

Значна частина опитаних ветеранів озвучила думку, що грант має бути саме цільовим і надаватися не в грошовій формі (саме так зазвичай працювали іноземні донори). На їхню думку, це значно підвищить ефективність та унеможливить нецільове використання коштів.

Незважаючи на це, дехто все ж вважає, що грантове фінансування можна принаймні частково спрямовувати на операційну діяльність (оренда приміщення, оплата комунальних послуг тощо);

◆ Якісне бізнес-навчання

Респонденти зазначали, що для частини ветеранів освіта може бути важливішою за обладнання на початковому етапі.

Також, за словами учасників дослідження, не має сенсу впроваджувати програму державних грантів для ветеранського бізнесу без імплементації механізму відстеження виконання ветеранами взятих на себе зобов'язань.

«Впроваджувати якісь адекватні державні гранти треба, але варто пропрацювати механізм відстеження виконання зобов'язань грантоотримувачами».

Водночас було озвучено й потребу створення єдиного порталу грантів, де було б представлено всі актуальні можливості отримання коштів як на національному, так і місцевому/регіональному рівнях.

Рекомендації: фінансова підтримка

Потреба фінансової підтримки для ветеранського бізнесу є однією з ключових. Проте за умови розробки додаткових можливостей для ветеранів у цьому напрямку варто розрахувати потенційні переваги та ризики, щоб допомога була ефективною, але не створювала занадто сильної конкурентної переваги ветеранів-підприємців над іншими.

Швидше за все, для України інструмент кредитування ветеранського бізнесу може бути більш доцільним, ніж грантова допомога. Основна причина — необхідність подальшого повернення коштів, що відразу відсіює осіб, налаштованих на отримання «легких грошей».

«Гранти зазвичай розглядають як халяву — легкі гроші. При цьому отримувач гранту нічим не ризикує. Це так, як і з програмами Державної служби зайнятості, — ветерани просто отримують гроші, купують собі айфон і закривають ФОП».

Проте це не означає, що грантова підтримка не може бути ефективною. Як показує практика однієї з місцевих ініціатив у Миколаївській області, за рік на 1 млн грн можна профінансувати близько 20 ветеранських проєктів. У разі реалізації програм із таким самим фінансуванням у всіх регіонах України та м. Київ можна буде сприяти запуску близько 500 ветеранських проєктів на рік.^{88,89} У такому випадку приблизні витрати можуть скласти близько 25 млн грн, що в масштабах країни не є критичною сумою.

Водночас якісний відбір учасників та звітність за виконання грантового проєкту також можуть відсіяти значну кількість охочих, що дозволить задовольнити потребу у фінансуванні найбільш мотивованих ветеранів. Однією із вимог до отримання грантового фінансування може бути проходження ветераном спеціалізованого бізнес-навчання.

В ідеалі, можливості з кредитування та отримання грантової допомоги ветеранським бізнесом мають існувати одночасно. Це дасть змогу отримати безповоротну фінансову допомогу найкращим проєктам та найбільш мотивованим ветеранам, а ті, хто не змогли отримати грант, зможуть скористатися програмами кредитування. Тому запуск грантової програми для ветеранів-підприємців за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів є доцільним.

Прикладом вдалого фінансування ветеранського бізнесу можуть слугувати програми, що діють у Республіці Хорватія:

⁸⁸ Середній розмір гранту в такому разі становить близько 50 тис. грн.

⁸⁹ Кількість регіонів та міст зі спеціальним статусом пораховано за винятком тимчасово окупованої АРК та м. Севастополь.

◆ **Гранти для започаткування самостійної підприємницької діяльності (незалежна професійна діяльність, компанія, сімейне фермерське господарство тощо)⁹⁰**

Розмір гранту (пільги) становить 80 тис. кун (близько 13 тис. доларів)⁹¹ і не потребує повернення за умови, що така діяльність буде здійснюватися не менше 12 місяців разом зі сплатою внесків пенсійного страхування. Грант надається одноразово. У разі нецільового використання коштів чи порушення вищезазначених умов учасник програми має повернути всю суму гранту. Отримувачами можуть бути ветерани, їхні діти, а також діти загиблих та зниклих захисників Хорватії.

◆ **Гранти для створення ветеранських кооперативів (спеціальна форма підприємництва)⁹²**

У разі заснування кооперативу, 2/3 активних учасників якого будуть ветеранами, дітьми ветеранів, дітьми загиблих чи зниклих захисників Хорватії, держава виплачує 150 тис. кун (близько 24 тис. доларів).⁹³

◆ **Гранти для розширення підприємницької діяльності⁹⁴**

Таку допомогу можуть отримати підприємці, фермери та кооперативи, які раніше отримували допомогу на започаткування діяльності (за двома попередніми програмами), та у разі якщо вони успішно реалізували попередні кошти і продовжують функціонувати. Розмір допомоги — 100 тис. кун (близько 16 тис. доларів).⁹⁵

Також варто нагадати, що в Україні з 2019 року діє Український фонд стартапів, який підтримав уже понад 80 проєктів грантами у розмірі від 25 до 50 тис. доларів, проте жоден із опитаних респондентів не намагався отримати фінансування за допомогою цього фонду. Така ситуація пояснюється тим, що про його існування просто не знали, або ж тому, що на участь конкурсі подаються насамперед інноваційні та високотехнологічні проєкти, що не притаманно для першого ветеранського бізнесу.

Одним із діючих варіантів надання іншої фінансової допомоги в Україні, до якої ветерани мають пріоритетний доступ, є програма від Державного центру зайнятості, в межах якої допомога з безробіття виплачується одноразово для організації підприємницької діяльності. Наразі програма є неефективною і потребує реформування.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва». Рекомендації щодо реформування програми див. у розділі 4 «Загальні рекомендації» — «Раціональне використання коштів».

Потребу в кредитуванні ветеранського бізнесу можна закрити за рахунок:

⁹⁰ Potpore za samozapošljavanje: bit.ly/3aCpf7g.

⁹¹ На січень 2021 року.

⁹² Zadruga hrvatskih branitelja: bit.ly/3pDl6nH.

⁹³ На січень 2021 року.

⁹⁴ Potpora za proširenje postojeće djelatnosti: bit.ly/3bgFPZm.

⁹⁵ На січень 2021 року.

◆ Розширення доступу до вже існуючих державних кредитних програм

Наприклад, для ветеранів можна створити спрощені умови участі в діючій державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%»;

◆ Створення нових вузькоспеціалізованих кредитних програм

Як і у випадку з високим рівнем доступності грантової допомоги від іноземних донорів, вузькоспеціалізовані кредитні програми допоможуть більшій кількості ветеранів отримати доступ до них, оскільки вони будуть конкретною цільовою аудиторією таких програм.

З огляду на те, що деякі респонденти озвучили таку потребу, доречно розглянути іноземний досвід, який розкриває роль недержавних організацій у процесі надання державних позик.

Британський державний банк економічного розвитку British Business Bank у межах програми Start Up Loans надає позики до 25 тис. фунтів (близько 35 тис. доларів)⁹⁶ для започаткування або розвитку бізнесу.⁹⁷ Ця програма реалізується через мережу недержавних організацій — партнерів банку. Одним із таких партнерів є британська організація X-Forces Enterprise, яка спеціалізується на розвитку підприємницької діяльності серед ветеранів та членів їхніх родин. Тобто кредитна програма фінансується урядом через державний банк, а розпорядником цих коштів є недержавна організація. Тому X-Forces сам ухвалює рішення про надання таких позик.⁹⁸ У 2013–2020 роках X-Forces видав позики 2282 особам на суму 21 млн фунтів (близько 32 млн доларів⁹⁹).¹⁰⁰ Це може бути прикладом ефективної співпраці державних та недержавних організацій.

У Великій Британії для ветеранів-підприємців є позики в розмірі 1–500 тис. фунтів (близько 1,4–700 тис. доларів) від SME Loans (small and medium enterprise loans), які надаються без застави за програмою SME Veteran Business Loans,¹⁰¹ при цьому отримати їх можуть навіть особи з низьким кредитним рейтингом.

Чи доречним для України буде такий досвід, мають визначити фахівці. Проте, щоб принаймні частково компенсувати ризики неповернення кредитів, їх можна надавати тільки тим ветеранам, які пройшли спеціалізоване бізнес-навчання.

Загалом, підвищення рівня інформування про діючі державні програми та зміна кредитної політики в Україні може призвести до збільшення кількості ветеранів-підприємців.

Додатково варто розглянути створення інвестиційних інструментів фінансування, наприклад, платформи мікроінвестування, за допомогою якої інвестори, зокрема й ветерани, зможуть вкладати невеликі кошти у ветеранські підприємницькі проєкти.

⁹⁶ На січень 2021 року.

⁹⁷ Фіксована ставка — 6% річних, термін погашення — від 1 до 5 років. Позика включає 12 місяців безкоштовного наставництва: bit.ly/3biaGF2.

⁹⁸ X-Forces — Government-backed Start Up Funding For Your Business: bit.ly/3qEKUKD.

⁹⁹ На січень 2021 року.

¹⁰⁰ Activity report 2019-2020: bit.ly/3k5XqHf.

¹⁰¹ Veteran Business Loans: bit.ly/3axONSH.

Навчання і стажування

Респонденти відзначали брак знань щодо підприємницької діяльності. Враховуючи їхні потреби та спираючись на досліджений іноземний досвід, у цій частині буде розглянуто такі інструменти:

- спеціалізована бізнес-освіта;
- стажування в діючому бізнесі.

Спеціалізована бізнес-освіта

Освіта є базисом як для започаткування, так і для ведення власної справи.

Часто бізнес-освітою у світі називають програми MBA (Master of Business Administration, українською — магістр бізнес-адміністрування). Такі програми є досить довготривалими та дорогими. Респонденти ж під бізнес-освітою мали на увазі отримання первинних знань про такі бізнес-процеси, як планування, маркетинг, фінанси, продажі тощо.

«Я взагалі вважаю, що навчання — це більше, ніж гроші. Гроші є, їх можна отримати, вони бувають дуже «дорогими». Але це не означає, що вони є недоступними. Питання в тому, щоб знайти свою нішу, в яку ти можеш зайти з цими грошима. А знання — правильно побудувати процеси компанії, розуміти, як працює ринок, як працює маркетинг — це дуже важливо».

Стажування у діючому бізнесі

Стажування широко використовується в США, Канаді, Ізраїлі тощо. Компанії цих країн пропонують подібні програми для ветеранів, розглядаючи їх як майбутніх співробітників. Але в цьому випадку йтиметься про стажування ветеранів у діючому бізнесі для отримання досвіду, який потім можна використати під час започаткування власної справи.

Респонденти відзначали, що стажування у діючому бізнесі може стати тим інструментом, який допоможе зрозуміти всі процеси роботи підприємства. На їхню думку, стажування було б доцільно проходити або перед започаткуванням власної справи, або паралельно з ним.

«На початковому етапі стажування було б корисним, бо не знаєш усіх процесів».

Рекомендації: навчання і стажування

Загалом, розглянуті інструменти можуть позитивно вплинути на процес соціалізації ветеранів шляхом комунікації з іншими ветеранами та бізнес-тренерами під час навчання або співробітниками чи власниками бізнесів під час стажування.

Спеціалізована бізнес-освіта

На думку респондентів, будь-які навчальні програми від ДСЗ або навчальних закладів державної та комунальної власності не можуть забезпечити якісну бізнес-освіту. Це пов'язано з тим, що знання викладачів часто є застарілими та/або

неактуальними. З огляду на це послуги навчання як для діючих, так і майбутніх підприємців мають надавати навчальні заклади, орієнтовані на бізнес-освіту.

Наразі в Україні існує багато приватних навчальних закладів (список є неповним):

- Києво-Могилянська бізнес-школа;
- Міжнародний інститут менеджменту «МІМ—Київ»;
- Львівська бізнес-школа;
- Київська школа економіки;
- Бізнес-школа КРОК;
- Міжнародний інститут бізнесу.

Залучення бізнес-шкіл до підтримки ветеранського підприємництва дасть змогу значно поліпшити рівень знань ветеранів, а також збільшить кількість підприємців. Водночас бізнес-школи можуть розробити спеціальні навчальні програми, як, наприклад, це зробила Київська школа економіки.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.2. «Недержавна підтримка» — «Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС від Київської школи економіки».

При цьому джерелами фінансування навчальних програм можуть бути:

- державний та місцеві бюджети;
- приватний сектор;
- громадські організації/благодійні фонди.

Подібні схеми використовують у США. Одна з таких програм — Service Disabled Veteran Entrepreneurship Training Program¹⁰² (SDVETP — для ветеранів з інвалідністю). В її рамках американський уряд фінансує чотири навчальні заклади, які набирають ветеранів на навчання. Взяти участь у цій програмі мають змогу ветерани, які прагнуть стати або вже стали підприємцями. Саме навчання, включаючи проживання та дорогу, є безкоштовним.

Кожен навчальний заклад має свої програми:

- Institute for Veterans & Military Families з програмою¹⁰³ Entrepreneurship Bootcamp for Veterans with Disabilities (EBV);
- Spears School of Business at Oklahoma State University з програмою¹⁰⁴ Veterans Entrepreneurship Program;
- St. Joseph's University з програмою¹⁰⁵ Entrepreneurship Bootcamp for Veterans;
- Dog Tag Inc.

¹⁰² Service Disabled Veteran Entrepreneurship Training Program — SDVETP: bit.ly/37FFvIU.

¹⁰³ Entrepreneurship Bootcamp for Veterans with Disabilities (EBV) from Institute for Veterans and Military Families: bit.ly/3dDjZ4W.

¹⁰⁴ Veterans Entrepreneurship Program from Spears School of Business at Oklahoma State: bit.ly/3aLwn0X.

¹⁰⁵ Entrepreneurship Bootcamp for Veterans from St. Joseph's University: bit.ly/3pLv1I2.

Оскільки програми цих навчальних закладів досить подібні, є сенс описати лише одну з них:

- етап №1: 30-денний інтернет-курс про основи бізнесу під керівництвом інструкторів;
- етап №2: 9-денний курс безпосередньо в навчальному закладі;
- етап №3: 12-місячна консультаційна підтримка, орієнтована на створення та зростання бізнесу.

Стажування у діючому бізнесі

Респонденти зазначали, що термін і місце стажування має залежати від того, яким бізнесом планує займатися ветеран. При цьому стажуватись доцільно на посаді (посадах), яка максимально розкриє усі процеси діяльності підприємства.

Діючі бізнеси необхідно мотивувати брати ветеранів на стажування. Найбільш простим і водночас мотивуючим інструментом може бути грошова винагорода за кожного ветерана, який проходить стажування. При цьому діючий бізнес і ветеран мають підтверджувати факт проходження стажування.

Одним із механізмів створення мережі підприємств, які готові брати собі стажерів-ветеранів, та, власне, ветеранів-підприємців, які хочуть пройти стажування, може стати онлайн-платформа на базі інформаційного порталу для ветеранського бізнесу.

Детальніше див. розділ 2 «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва», частину 2.1. «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва» – «Інформаційний портал».

Консультативна підтримка

Дослідження іноземного досвіду показало, що консультативна підтримка, зокрема і менторство, є розповсюдженим і ефективним інструментом. Респонденти відзначали високу потребу у консультативній підтримці як на початку створення бізнесу, так і під час його ведення.

Найпоширенішими є два типи подібної підтримки:

- консультативна підтримка в державних і місцевих органах влади та установах;
- менторська підтримка.

Респонденти, які спробували створити бізнес або займаються ним сьогодні, розповіли, що найбільша потреба в консультуванні у них виникала щодо юридичних та податкових питань. При цьому у них не було розуміння, куди звернутись для отримання консультацій. Також існує недостатня обізнаність в інших складових бізнесу:

- маркетинг;
- продажі;
- управління персоналом;
- виробництво тощо.

Консультативна підтримка в державних і місцевих органах влади та установах

Респонденти відзначали необхідність отримання інформації щодо започаткування та ведення підприємницької діяльності. Ті опитані, які звертались, наприклад, у ЦНАП, органи місцевого самоврядування тощо, зазначали, що інформацію про наявні програми та пільги, а також юридичні і податкові питання отримати доволі складно.

Така ситуація склалася через загальну забюрократизованість процесів і відсутність людиноцентризму в державних установах соціального спрямування.

Спеціалісти, які займаються консультаціями, часто не повністю володіють інформацією щодо базових питань та існуючих державних послуг та/або ж немотивовані взагалі надавати інформацію.

Це свідчить про те, що в основі діяльності таких установ покладено орієнтацію на процес, а не результат.

Менторська підтримка

Менторська підтримка — це інструмент надання консультацій та коучингу відповідно до потреб кожного конкретного підприємця. Тобто ментор допомагає підприємцю розвинути бізнес-ідею або вже діючий бізнес. Ментор вказує на можливі проблеми та ризики, які можуть відбутись протягом створення та ведення бізнесу, а також шляхи його розвитку.

Респонденти зазначали, що менторська підтримка може бути ефективним інструментом розвитку підприємництва. Було озвучено, що ментор має бути успішним діючим підприємцем — як зі сфери бізнесу ветерана, так і з абсолютно іншої.

«Ментор має бути підприємцем, він же має надавати мені якісь підказки в бізнесі. Необов'язково, щоб він був із моєї сфери. Звісно, є певна специфіка в роботі, але загальні поняття про бізнес однакові».

Окремо зазначалося, що ментор-ветеран буде кращим з погляду моральної підтримки.

Рекомендації: консультативна підтримка

Консультаційна підтримка в державних і місцевих органах влади та установах є необхідною. Це пов'язано з тим, що там можна отримати відповіді на деякі вузько-спеціальні питання, не витрачаючи час на пошук інформації в інтернеті.

При цьому, з огляду на негативний досвід респондентів, є сенс:

- підвищити якість навчання персоналу державних і місцевих органів влади та установ;
- підвищити рівень комунікації з потенційною цільовою аудиторією щодо послуг спеціалістів-консультантів;
- спеціалісти-консультанти мають бути прозорими у наданні інформації;
- змінити підхід у спілкуванні з цільовою аудиторією (персонал має бути ввічливим і тактовним).

Водночас попит на менторську підтримку зростатиме разом зі збільшенням кількості ветеранів, які хочуть стати підприємцями. Залучити необхідну кількість успішних підприємців для покриття потреб ветеранів неможливо, тим більше, що не всі успішні підприємці, які хочуть бути менторами, здатні ними бути. Тож менторами для ветеранів-підприємців можуть бути бізнес-тренери та професійні фахівці з різних сфер, які дадуть змогу покрити відсутність специфічних знань, про які говорили респонденти.

За кордоном інструмент менторства є доволі розповсюдженим. Так, у Канаді існує національна неприбуткова організація Futurpreneur Canada, яка надає¹⁰⁶ позики без застави. Також організація має у розпорядженні близько 3 тис. волонтерів-менторів із будь-яких секторів економіки, які надають¹⁰⁷ професійні послуги менторства ветеранам-підприємцям протягом двох років. Важливо, що для отримання позики учасники мають обов'язково взяти участь у програмі менторства.

У Великій Британії благодійна організація Heropreneurs¹⁰⁸ залучає успішних підприємців та керівників підприємств, які протягом 12 місяців допомагають ветеранам створити і розвивати бізнес. При цьому Heropreneurs детально відбирає бізнес-ідеї, і якщо, на їхню думку, вона не працюватиме, про це повідомляють ветерану, який, відповідно, не отримує ментора. В цілому ж, менторська підтримка надається як діючим ветеранам-підприємцям, так і ветеранам, які тільки хочуть зайнятися бізнесом.

В Україні менторська підтримка доцільна тільки для діючих підприємців. Це пов'язано з тим, що ті, хто тільки планують стати підприємцями, ставлять багато базових питань. Це виснажує та демотивує ментора (відповіді на базові питання можна отримувати в консультаційних центрах, інтернеті тощо). Тобто ресурс менторів потрібно витрачати ефективно. Також важливо визначити термін надання ментором його послуг. Спираючись на іноземний досвід, він може становити від 12 до 24 місяців.

Інформаційний портал

Респонденти наголошували на необхідності створення єдиного інформаційного порталу, на якому було б зібрано всю корисну інформацію про відкриття та ведення бізнесу. В цілому ж ветерани зазначали, що необхідна інформація в мережі хоч і є, але на різних ресурсах, тому її збір та вивчення займає досить багато часу. До того ж, на деяких інтернет-порталах інформація може бути застарілою.

«На старті потрібно багато чого нового дізнатись, і якщо б усе було на одному порталі, це б допомогло і прискорило відкриття бізнесу».

Респонденти хотіли б бачити на такому порталі:

- довідкову інформацію про те, що потрібно знати перед започаткуванням бізнесу (як вибрати форму власності бізнесу, систему оподаткування, сферу ведення бізнесу, коди виду економічної діяльності тощо);
- базову (покрокову) інформацію про започаткування власної справи;

¹⁰⁶ Financing from Futurpreneur Canada: bit.ly/2NvUuIh.

¹⁰⁷ Mentoring from Futurpreneur Canada: bit.ly/3qOuohV.

¹⁰⁸ Heropreneurs: bit.ly/3qZ5BaY.

- правила роботи з Податковою;
- поглиблену інформацію за напрямками та сферами діяльності;
- інформацію про всі діючі програми з підтримки підприємництва (гранти, кредитні програми, субсидії, компенсації, пільги, навчання, стажування тощо), зокрема місцеві та міжнародні;
- можливість отримати консультацію «тут і зараз»;
- перелік діючих ветеранських бізнесів;
- блоги успішних ветеранів-підприємців тощо.

Респонденти також звертали увагу на те, що інформація обов'язково має бути актуальною.

Водночас відсутність такого порталу точно не є перепорою для започаткування та ведення підприємницької діяльності.

«Якщо людина не може самотужки знайти в інтернеті інформацію про те, як відкрити бізнес і якісь банальні базові моменти, можливо, їй взагалі не варто його починати».

Рекомендації: інформаційний портал

Незважаючи на те, що респонденти озвучили потребу в якісному інформаційному порталі, вони не акцентували увагу на тому, що він має бути орієнтованим суто на учасників бойових дій чи повинен бути державним. Це можна пояснити тим, що на момент проведення дослідження окремі умови та програми для ветеранського бізнесу в Україні були фактично відсутніми, отже, респондентам не вистачало навіть загальної базової інформації.

Варто зауважити, що в Україні вже є досвід створення інформаційних порталів для підтримки малого та середнього бізнесу, але більшість респондентів не знали про них.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва» — «Державні інформаційні портали».

У цьому контексті показовим може бути досвід Сполучених Штатів Америки та Республіки Хорватія. В обох країнах корисну інформацію для діючих і потенційних ветеранів-підприємців зібрано саме на державних порталах.

У США основний доступ до такої інформації можна отримати на сайті Міністерства у справах ветеранів, переважно через Управління використання малого та малозабезпеченого бізнесу (OSDBU).¹⁰⁹ Також є державний портал VetBiz, на якому акумульовано необхідну інформацію та можливості для малих підприємств ветеранів і малих підприємств ветеранів з інвалідністю.¹¹⁰ Крім того, ветеранські підприємства можуть отримати доступ до програм з фінансування та навчання

¹⁰⁹ VA Office of Small and Disadvantaged Business Utilization — OSDBU: bit.ly/3qndwU.

¹¹⁰ VetBiz Portal: bit.ly/3aSgPY8.

через Управління розвитку ветеранського бізнесу (OVDB), що діє у складі Адміністрації з питань малого бізнесу (SBA).¹¹¹ Тобто, попри те, що самі можливості для ветеранів-підприємців представлено не на одному порталі, основну інформацію та доступ до них можна отримати через сайт Міністерства у справах ветеранів США.

У Республіці Хорватія основна інформація про започаткування і розвиток бізнесу, а також про можливості та переваги для ветеранів доступна на Центральному державному порталі,¹¹² зокрема в розділах «Бізнес» та «Хорватські захисники».¹¹³ На сайті Міністерства хорватських захисників можна знайти інформацію про діючі програми ЄС із підтримки ветеранського підприємництва.¹¹⁴

Крок, з якого Україні рекомендовано почати роботу у цьому напрямку, — популяризація серед ветеранської спільноти вже наявних інформаційних порталів, спрямованих на розвиток підприємництва в Україні, насамперед таких, як «Портал для підприємців» та «Дія.Бізнес», оскільки їх функціонал уже покриває більшість потреб в отриманні базової інформації при започаткуванні власної справи.

Далі, для повноцінного задоволення потреб ветеранської спільноти в якісному інформаційному порталі рекомендовано провести підготовчу роботу у форматі «круглих столів», консультацій та додаткових громадських обговорень із залученням зацікавлених сторін:

- Міністерства у справах ветеранів України;
- Міністерства цифрової трансформації України;
- Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України;
- представників ветеранської спільноти тощо.

Враховуючи іноземний досвід та з метою оптимізації витрат державних ресурсів, на першому етапі доцільно створити принаймні тематичний розділ для ветеранів на базі одного з існуючих державних порталів, орієнтованих на підтримку бізнесу.

Крім цього, в такому тематичному розділі доцільно створити можливість для діалогу діючих та потенційних ветеранів-підприємців (як варіант, у форматі бізнес-форуму).

Також можна почати підготовчі роботи зі створення єдиної бази ветеранського бізнесу, яку доречно робити одразу на окремому порталі, з подальшою можливістю прив'язки до нього маркетплейсу. З огляду на іноземний досвід відкритим залишається питання, чи має створювати таку базу держава.

Детальніше див. розділ 4 «Загальні рекомендації» — «Єдина база ветеранського бізнесу».

Важливо, що функціонування такої бази доцільне лише після закріплення на законодавчому рівні самого поняття «ветеранський бізнес» та затвердження процедури підтвердження такого статусу.

¹¹¹ Office of Veterans Business Development: bit.ly/3tMhL8Z.

¹¹² Središnji državni portal: bit.ly/2MN5ssI.

¹¹³ Hrvatski branitelji: bit.ly/3qnW4dD.

¹¹⁴ EU projekti u provedbi: bit.ly/2Z5W3ih.

Детальніше див. розділ 4 «Загальні рекомендації» — «Закріплення поняття «ветеранське підприємництво» на законодавчому рівні».

Асоціації ветеранського бізнесу

Бізнес-асоціації є одним із інструментів просування та лобювання інтересів підприємців. Респонденти зазначали, що готові доєднатися до таких асоціацій, якщо їхня діяльність буде ефективною, а керувати ними будуть фахівці.

Також респонденти вважають, що асоціації можуть виступати майданчиком для:

- нетворкінгу;¹¹⁵
- інформування про актуальні можливості розвитку бізнесу (програми з фінансування, навчання тощо);
- консультування (як іншими членами асоціації, так і сторонніми фахівцями);
- організації регулярних зустрічей членів асоціації;
- лобювання інтересів членів асоціації (перед органами місцевого самоврядування та урядом);
- просування бізнесу членів асоціації;
- психологічної та моральної підтримки від інших членів асоціації;
- колективної безпеки (захист від рейдерства та інших протиправних дій);
- сприяння підбору персоналу серед інших ветеранів тощо.

Респонденти розуміють, що подібні об'єднання є неприбутковими організаціями, отже, на їхнє утримання потрібні кошти. Джерелом такого фінансування можуть бути членські внески. З огляду на це респонденти зазначали, що готові сплачувати внески, якщо членство в асоціаціях приноситиме користь їхньому бізнесу та існуватиме прозора звітність щодо використання цих коштів.

«У когось там одна пекарня, в когось — будівельний магазинчик, у когось — фермерське господарство, в того — ще щось, а в тебе тільки щось почалось, і тут тобі ще кажуть «дай ще грошей на якусь спілку», і не факт, що вона тобі буде корисна».

«Якщо б асоціація існувала, я був би готовий сплачувати членські внески, але має бути чіткий план і потім чіткий звіт про досягнуті результати. Десь за рік ми можемо побачити ефективність таких проєктів».

Деякі респонденти наголошували на тому, що асоціації ветеранського бізнесу мають бути державними, аргументуючи це тим, що громадські об'єднання мають обмежені ресурси та можливості. Це свідчить про нерозуміння самої природи громадських об'єднань. Водночас однією із ключових думок, яка звучала під час інтерв'ю, була недовіра до державних інституцій.

¹¹⁵ Networking — встановлення ділових контактів. Нетворкінг є найефективнішим і найдоступнішим інструментом активізації бізнесу.

Рекомендації: асоціації ветеранського бізнесу

Потенційний інтерес респондентів до ветеранських бізнес-асоціацій і очікуваний ефект від членства в них певною мірою відповідає тим потребам ветеранів, які не може задовольнити держава. Тому наразі серед опитаних осіб немає одностайної або ж домінуючої думки щодо того, якими мають бути такі асоціації — державними чи приватними.

Насправді ж, за своєю суттю, асоціації ветеранського бізнесу — це недержавні об'єднання. Це показує й іноземний досвід.

Наприклад, в Австралії «Асоціація австралійських ветеранів-власників бізнесу» була заснована ветераном бойових дій в Афганістані.¹¹⁶ Наразі це найбільша подібна асоціація в країні, яка до того ж єдина має право сертифікувати бізнес як ветеранський.¹¹⁷ На інтернет-порталі цієї асоціації є база ветеранського бізнесу.¹¹⁸

У США найбільші ветеранські бізнес-асоціації національного рівня також засновані приватними особами й організаціями, а не державними органами. Передусім йдеться про «Американську асоціацію власників ветеранського бізнесу»¹¹⁹ та «Асоціацію власників ветеранського та військового бізнесу».¹²⁰ Варто зазначити, що «Американська асоціація власників ветеранського бізнесу» налічує понад 35 тис. підприємців, а сама вона є складовою глобального проєкту — бази ветеранського бізнесу Veteran Owned Business Directory.¹²¹

Тобто в США, як і в Австралії, діяльність асоціацій тісно пов'язана зі створенням баз ветеранських підприємств, але в США первинною сертифікацією статусу такого бізнесу займаються і недержавні організації, і держава.

Детальніше див. розділ 4 «Загальні рекомендації» — «Єдина база ветеранського бізнесу».

Загалом, виходячи з іноземного досвіду, вигоди (benefits) від членства в ветеранських бізнес-асоціаціях є схожими:

- розширення доступу до інформації щодо сприяння державою розвитку ветеранського підприємництва;
- отримання доступу до додаткових можливостей з навчання та фінансування бізнесу;
- надання доступу до консультування та наставництва (менторства);
- сприяння пошуку партнерів (як серед членів асоціації, так і сторонніх підприємств);
- побудова ком'юніті;

¹¹⁶ Australian Veteran Owned Business — About Us: bit.ly/2MXLIIm5.

¹¹⁷ How we can help — AVOB: bit.ly/3a9Vx9k.

¹¹⁸ Certified Businesses AVOB: bit.ly/376UvZY.

¹¹⁹ American Veteran Owned Business Association: bit.ly/3aa3jzX.

¹²⁰ Veterans and Military Business Owners Association: bit.ly/2Nm7JL2.

¹²¹ Veteran Owned Business Directory: bit.ly/3jPLOZ6.

- просування бізнесу (зокрема через додаткові можливості з рекламування, розміщення спеціалізованого товарного знаку на сайтах та продукції, включення членів асоціації до бізнес-довідника ветеранського бізнесу тощо);
- знижки, спеціальні умови франчайзингу, допомога з подання податкової звітності тощо.

За ключовими моментами такі вигоди збігаються з потребами, озвученими респондентами під час дослідження.

Щодо політики сплати членських внесків, то іноземний досвід показує можливість різних підходів. Це насамперед залежить від концептуальних і структурних особливостей асоціації.

Наприклад, «Асоціація австралійських ветеранів-власників бізнесу» є невеликою, особливо порівняно з американськими, тому фінансування її діяльності покладається безпосередньо на учасників асоціації шляхом сплати членських внесків (вони, зокрема, забезпечують і перебування підприємств-учасників у базі ветеранського бізнесу).¹²²

Водночас членство в американській «Асоціації власників ветеранського та військового бізнесу» для ветеранів є абсолютно безкоштовним, а її діяльність здійснюється за рахунок корпоративного спонсорства.¹²³

Також на прикладі «Американської асоціації власників ветеранського бізнесу» можна побачити ще один формат фінансування, який передбачає можливість безкоштовного долучення і два види членських внесків, залежно від розміру яких учасники асоціації можуть отримати додаткові вигоди.^{124, 125}

Українські ж ветерани здебільшого не готові сплачувати членські внески одразу після вступу в асоціацію. Такі погляди принаймні частково можуть пояснюватися бажанням мінімізувати власні ризики через відсутність у респондентів досвіду взаємодії з бізнес-асоціаціями і нерозуміння принципу їхньої роботи.

За таких умов для запуску роботи ветеранських бізнес-асоціацій залишається небагато варіантів:

◆ **Корпоративне спонсорство та фандрейзинг — залучення грошей від сторонніх осіб та організацій**

Такий варіант допоможе дати старт ефективній діяльності асоціації, після чого у її членів може з'явитися бажання сплачувати внески;

◆ **Безкоштовне членство (сплата внесків за власним бажанням)**

Через відсутність ресурсів ефективність такої асоціації, ймовірно, буде мінімальною або нульовою.

Важливо, що в процесі вивчення іноземного досвіду не було виявлено випадків, коли б асоціації ветеранського бізнесу фінансувалися за бюджетний кошт.

¹²² Перший внесок — 49 доларів, подальша щорічна плата — 199 доларів: bit.ly/3JIda3a.

¹²³ Corporate Sponsorship — VAMBOA: bit.ly/2ZbSVBy.

¹²⁴ Оскільки ця асоціація є невід'ємною частиною «Бази ветеранського бізнесу», то як тільки підприємство долучається до бази, воно автоматично стає членом асоціації.

¹²⁵ Sign up plans: bit.ly/2ZbVbZy.

Це означає, що держава хоч і може сприяти діяльності таких асоціацій у розрізі діалогу між владою і ветеранською бізнес-спільнотою, але аж ніяк не повинна їх створювати чи розвивати.

Взагалі, ідея створення державної асоціації виглядає нелогічною і контрпродуктивною, оскільки основною функцією будь-якої асоціації є насамперед отримання доступу до нових можливостей (відмінних від уже наявних) завдяки об'єднанню зусиль.

Тобто, якщо держава хоче допомогти ветеранському бізнесу, вона має впроваджувати нові програми та можливості для нього. Якщо ветеранам не буде цього вистачати, вони можуть об'єднуватися в бізнес-асоціації.

Інші потреби

Разом із основними потребами, описаними вище, респонденти називали й інші, які, на їхню думку, також могли б певною мірою сприяти розвитку ветеранського підприємництва в Україні:

- пільгові умови оренди комунальних приміщень та земель;
- заходи зі сприяння у реалізації товарів/послуг;
- унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій;
- різне.

Пільгові умови оренди комунальних приміщень та земель

Під пільговими умовами респонденти найчастіше мали на увазі зниження вартості оренди об'єктів нерухомості, які перебувають у комунальній власності, та надання пріоритету при виділенні таких об'єктів саме ветеранському бізнесу.

«Навіть у нашому невеликому містечку є такі приміщення. Але вони занепадають. Що заважає дати їх хоча б за мінімальні кошти ветеранам під бізнес? У цьому ж і місцева влада має бути зацікавлена. Можна давати на якийсь строк взагалі безкоштовно, але за умови, що воно має бути відремонтовано або реставровано».

Пільгова орендна плата може бути суттєвою підтримкою на першому етапі підприємницької діяльності.

«Приміщення потрібне, бо при започаткуванні бізнесу — це вже пів справи».
«На початку оренда приміщення — це одна з основних складових витрат підприємця. У нього суттєва орендна плата, тому у випадку існування такої можливості (отримання приміщень в оренду на пільгових умовах) для нього це було б добре».

Водночас іноді такий вид підтримки не працює:

- більшість об'єктів нерухомості в нормальному стані (не потребують капітального ремонту), що мають комерційний потенціал і перебувають у комунальній власності, уже орендуються.

Отже, якщо дати ветеранам таку пільгу, вибрати вони будуть переважно з приміщень у критичному стані, що може бути сприйнято ветеранами як пониження.

*«Якщо дати ветеранам таке право, то вони прийдуть і побачать гнилі розвалені підвали, і в них знов складається враження, що їх на**ли».*

Тобто така пільга може стати декларуванням допомоги, а не мати реальної користі;

- наразі і так існують механізми отримання в оренду таких приміщень на пільгових умовах (через реєстрацію ГО і подальший меморандум про здійснення підприємницької діяльності);¹²⁶
- не варто підтримувати бізнес, який є неспроможним із самого початку;

«Якщо бізнес не може дозволити собі оренду — це не бізнес».

- надання пільг ветеранському бізнесу при отриманні комунальних приміщень може бути сприйняте іншими членами суспільства як черговий прояв нерівності в ринкових відносинах.

Також респонденти зазначали, що потреба у приміщеннях для ведення бізнесу є значно актуальнішою для тих, хто живе у містах. А для ветеранів, які планують здійснювати підприємницьку діяльність поза великими населеними пунктами (зокрема в селах), більшою є потреба в отриманні сільськогосподарських земель і в сприятливих умовах її оренди.

«Все залежить від місця проживання. Якщо в великих містах приміщення є ефективним, то в селі — не дуже. Бо в селі так: купив дві хати по сусідству — і в тебе вже є склад і хлів. А от земля, наприклад, була б у селі більш потрібною».

Водночас існує значна корупційна складова у процесі отримання земель. У разі запровадження додаткових пільг кількість корупційних та недоброчесних дій може зрости, передусім через зловживання сторонніх осіб та підприємств статусом ветерана.

Наразі сторонні зацікавлені особи вже сприяють отриманню ветеранами земель сільськогосподарського призначення за умови, якщо вони нададуть їм ці землі в довгострокову оренду з правом подальшого викупу після припинення дії мораторію на продаж. Це означає, що у разі виникнення додаткових преференцій для ветеранів, ними певним чином зможуть скористатися й великі підприємства.

Детальніше див. розділ 2 «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва», частину 2.1. «Потреби у підтримці ветеранського підприємництва» — «Інші потреби» — «Унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій».

¹²⁶ Такий механізм використовувався до лютого 2020 року, поки не було внесено зміни до ЗУ «Про оренду державного та комунального майна». Після цього отримати в оренду приміщення на пільгових умовах для ветеранських ГО з подальшою можливістю здійснення підприємницької діяльності стало набагато важче. Попри це, на місцевому рівні це все ще можливо (особливо, якщо бізнес соціальний).

Рекомендації: пільгові умови оренди комунальних приміщень та земель

Перед тим як впроваджувати таку пільгу, варто провести аудит комунальних приміщень (можливо, вибірковий, у кількох областях), щоб зрозуміти, яка частка тих, які ще не перебувають в оренді, має комерційний потенціал. Також аудит може показати реальний стан приміщень. І вже за результатами аудиту місцеві органи влади можуть приймати локальні рішення про надання таких приміщень в оренду. При цьому варто активно комунікувати з цільовою аудиторією подібних пільг.

Подібні пільги існують у Хорватії— ветерани, члени родин загиблих та інші дотичні пільгові категорії населення там мають перевагу при оренді офісних приміщень, які перебувають у комунальній власності.¹²⁷

Щодо надання в оренду ветеранам-підприємцям сільськогосподарських земель на пільгових умовах, то дослідження показало низький рівень інформування респондентів навіть про вже діючі державні програми сприяння бізнесу в агропромисловій галузі (субсидії, дотації, відшкодування відсотків за кредитом, податкові пільги тощо).^{128, 129} Тому держава насамперед має організувати орієнтовану на ветеранську спільноту інформаційну кампанію, яка б дозволила ознайомитися з існуючими можливостями підтримки у цій сфері. Лише після цього варто розглядати варіанти розробки інших вузькоспеціалізованих програм.

Заходи зі сприяння у реалізації товарів/послуг

Одним із основних заходів сприяння у реалізації товарів/послуг ветеранського бізнесу з боку держави респонденти вважають інформаційну підтримку, зокрема:

- кампанія з інформування громадян України про ветеранський бізнес на національному рівні;
- створення єдиного порталу з переліком усього ветеранського бізнесу в Україні (можливий формат: інформаційний портал + маркетплейс);
- проведення ярмарок/виставок ветеранського бізнесу (місцевих, регіональних, національних);
- реклама у ЗМІ чи на рекламних поверхнях (на місцевому/регіональному рівні).

Водночас дехто з респондентів зазначав, що у разі такої підтримки з боку держави це може створити нерівні умови щодо інших підприємців.

«Ми тут стикаємося з питанням нездорової конкуренції, але так, це може допомогти. Можливо, не для всього ветеранського бізнесу? Якщо бізнес спрямований на якийсь соціальний розвиток, тоді обов'язково. Або якщо, наприклад, бізнес пов'язаний із навчанням, підтримкою дітей, ветеранів, виробників протезів та інше».

Серед інших заходів було озвучено варіант сприяння у вигляді виділення окремих полиць у великих мережах супермаркетів України для продукції, виготовленої ветеранським бізнесом, на кшталт полиць «Товари місцевих виробників».

¹²⁷ Якщо вони беруть участь у публічному тендері та за умови найкращої пропозиції: bit.ly/3bgMlzi.

¹²⁸ Державна програма підтримки агропромисловості: bit.ly/3iQVIOZ.

¹²⁹ Урядова програма підтримки розвитку фермерських господарств: bit.ly/3iPpv5j.

«Держава могла б бути посередником між мережами супермаркетів і укладати угоди на «місця на полицях» для ветеранського бізнесу. По-перше, це вітчизняне виробництво, по-друге — підтримка ветеранів».

Окремим видом сприяння у реалізації товарів та послуг може бути комплекс заходів у сфері закупівель. Незважаючи на наявний у цій сфері іноземний досвід та спеціальні умови участі у закупівлях, які передбачено в Україні для певних категорій підприємств, респонденти висловили думку, що такі преференції можуть створювати високі корупційні ризики та неринкові умови конкуренції.

«Взагалі цієї підтримки не має бути, бо державні закупівлі мають бути максимально об'єктивними і конкурентними, а не обирати ветерана, бо він ветеран».

«Це може використовуватись «поганими» підприємцями, які будуть «купувати» ветерана і використовувати його статус, оформлювати на нього підприємство для привілеїв у державних закупівлях».

Водночас не кожен бізнес зможе скористатися преференціями у закупівлях, навіть у разі їхнього введення.

«Я що буду примушувати КМДА купувати мої бургери або йти до мене в кафе?».

Під «спеціальними умовами участі у закупівлях» або «преференціями у сфері закупівель» респонденти мали на увазі саме квоти або пріоритетність учасників закупівель із числа ветеранського бізнесу. Це означає, що ветерани не володіють інформацією про інші варіанти сприяння бізнесу у цій сфері.

Рекомендації: заходи зі сприяння у реалізації товарів/послуг

З огляду на те, що основною потребою респондентів у сприянні державою реалізації їхніх товарів та послуг є саме інформаційна підтримка, варто розглянути можливі варіанти дій у цьому напрямку. Одним зі способів може бути проведення національної інформаційної кампанії, метою якої буде популяризація ветеранського бізнесу серед населення України.

Важливою складовою у цьому процесі може бути створення єдиної бази ветеранського бізнесу в Україні, про яку вже йшлося в попередніх частинах. У розрізі сприяння реалізації доречно розглянути можливість з такої бази одразу перейти на ветеранський маркетплейс, щоб побачити товари та послуги ветеранів.

При цьому іноземний досвід показує, що у популяризації ветеранського бізнесу важливу роль відіграє діяльність ветеранських бізнес-асоціацій. Вони можуть займатися рекламою бізнесу ветеранів на сторінках своїх інтернет-порталів та соцмереж, додатково фінансувати рекламні кампанії членів асоціацій, а також надавати право на використання спеціального маркування на товарах та сайтах ветеранів, які є членами організацій, що сповіщатиме потенційних покупців про належність бізнесу до ветеранського.

У випадку ж України багато залежатиме від того, на кого буде покладено функцію сертифікації бізнесу як ветеранського.

У будь-якому випадку маркування продукції і сайтів ветеранського бізнесу спеціальними позначками матиме більший ефект у поєднанні з глобальною інформаційною кампанією.

Складовою процесу сприяння реалізації можуть стати переговори з великими торговими мережами (супермаркетами) на предмет виділення окремих полицок для продукції, виготовленої ветеранами. Для початку можна спробувати запровадити таку кампанію у великих містах і розширювати її у процесі розвитку ветеранського бізнесу як явища.

Наприклад, у Хорватії восени 2020 року між Міністерством хорватських захисників та компанією PLETER-USLUGE d.o.o. було підписано угоду про відкриття спеціалізованого магазину в рамках проєкту «Ветеранський магазин» в м. Загреб.¹³⁰ Угода передбачає, що асортимент продукції ветеранського бізнесу в магазині має становити 70%, а решта 30% бути представлена іншими хорватськими виробниками. Також цей простір певною мірою виконуватиме послуги консультативного центру та місця для нетворкінгу ветеранів. Слід зазначити, що магазин фактично виконуватиме функцію торговельного та виставкового центру для ветеранського бізнесу. Тобто йдеться не лише про створення магазину ветеранської продукції, а про цілу екосистему для розвитку ветеранського підприємництва.

Також за кордоном існують програми сприяння ветеранському бізнесу шляхом створення спеціальних умов для отримання урядових контрактів, фактично — участі у закупівлях. У США залучення ветеранських підприємств до публічних закупівель є одним із найдієвіших методів сприяння їхньому розвитку. Однією із програм, за допомогою якої ветеранський бізнес у США може отримати доступ до подібних закупівель, є Vets First Verification Program. Після сертифікації за цією програмою малий ветеранський бізнес може отримувати субпідряди від генеральних підрядників Міністерства у справах ветеранів США, який є однією з найбільших федеральних закупівельних організацій. Таким чином Міністерство у справах ветеранів щороку укладає договорів із малим ветеранським бізнесом на 3 млрд доларів. Подібні програми діють і в окремих штатах.¹³¹

В Україні також існують механізми надання спеціальних умов у закупівлях певним підприємствам. Прикладом можуть слугувати підприємства, засновані організаціями осіб із інвалідністю. У випадку здійснення закупівель від 50 до 200 тис. грн такі підприємства мають право на укладання прямих договорів (без торгів), тоді як інші підприємства повинні проводити відкриті торги.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва» — «Інші державні програми з фінансування та пільги, що сприяють веденню підприємницької діяльності та про які згадували респонденти» — «Фінансування та пільги підприємств, заснованих громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю та підприємців з інвалідністю».¹³²

Оцінка економічної доцільності та можливість запровадження схожих умов для ветеранського бізнесу в Україні потребує окремого дослідження.

¹³⁰ Potpisan Sporazum o upravljanju braniteljskom prodavaonicom «Lijepo i naše»: bit.ly/2ZE1kOf.

¹³¹ Maryland — Veteran-Owned Small Business Enterprise (VSBE) Program: bit.ly/2ZC5HcR.

¹³² Пункт 8 частини сьомої статті 3 ЗУ «Про публічні закупівлі»: bit.ly/2Mo6A5j.

Унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій

Під час проведення дослідження виявилось, що респондентів турбує питання корупційних та інших протиправних дій, які можуть бути здійснені третіми особами шляхом зловживання статусом ветерана у разі, якщо держава запровадить суттєві заходи підтримки для ветеранського бізнесу.

Найпоширенішим видом шахрайства може стати реєстрація юридичних осіб на ім'я ветеранів з метою подальшого доступу до програм зі сприяння розвитку ветеранського підприємництва. При цьому ветеран буде власником підприємства лише номінально, а господарська діяльність здійснюватиметься третіми особами. Те саме стосується й суто номінальної реєстрації ветеранів фізичними особами-підприємцями.

«Будуть користуватись шахраї 100%. Будуть брати якогось АТОшника на фірму, щоб зробити якісь махінації».

Важливо, що ветерани наголошували на цьому в контексті фактично всіх потреб, описаних у цьому дослідженні. Також респонденти висловили сумніви щодо можливості запобігання такому шахрайству.

«На одному з івентів, присвячених саме ветеранському підприємництву, ми з побратимами колективно розглядали схожі кейси і думали, як цього уникнути (авт. — шахрайства). Дійшли висновку, що уникнути цього неможливо».

Крім цього, деякі ветерани теж можуть виявитися недоброчесними і намагатимуться отримати деякі види допомоги повторно (зокрема шляхом перереєстрації юридичної особи або ФОПу).

Існує корупційна складова і в процесі отримання дозволів та ліцензій. Респонденти розповідали про випадки, коли гранти або програми допомоги ветеранам на місцевому та регіональному рівнях видавалися «за дзвінком», тобто через знайомство. Те саме стосується і деяких банківських програм.

«В одному з банків була програма кредитування для соціального бізнесу під прийнятний відсоток. Знаю ветерана, який зміг її оформити лише завдяки особистим зв'язкам із менеджментом цього банку».

Рекомендації: унеможливлення корупційних та інших недоброчесних дій

З огляду на український та іноземний досвід можна сказати, що повністю позбутися шахрайських дій навряд чи можливо. Тому акцентувати увагу необхідно на мінімізації таких випадків. Найдоцільніше досягти цього шляхом:

- якісного пропрацювання НПА (коротко- і середньострокове завдання);
- розробки механізму періодичного контролю (коротко- і середньострокове завдання);
- підвищення рівня відповідальності за правопорушення (коротко- і середньострокове завдання);
- створення умов для закріплення культу доброчесності на національному рівні (довгострокове завдання).

Різне

Під час інтерв'ю респонденти називали й деякі загальні потреби, які б сприяли розвитку бізнесу в Україні (не тільки ветеранського). Серед них — зменшення тиску держави на бізнес та розширення можливостей для експортно-імпортової торгівлі.

Неодноразово зазначалося, що іноді для сприяння розвитку бізнесу держава має насамперед не заважати.

«Мене напругає політика держави стосовно бізнесу. Ми бачимо виступи ФОПів на Майдані. Жодної реакції держави. Я так само, працюючи в приватному бізнесі, знаю що активізувалась Податкова, щимить, активізувались інші контролюючі державні структури. Найбільше від держави потрібна не допомога, а щоб не заважала. Щоб вона обмежила свої тих «церберів» трошки. Ось це було б найкращою підтримкою від держави».

Насправді такі думки є черговим підтвердженням недовіри громадян до держави та її інституцій.

Потребу у створенні умов для спрощення зовнішньоекономічної діяльності було озвучено в контексті лише часткового функціонування міжнародних платіжних систем в Україні, що значно звужує можливості реалізації продукції мікро- та малими підприємствами.

«Руки зв'язані дуже сильно. Для України 100 доларів за рюкзак — це досить дорого. А для Канади чи США? Але я не можу туди легально продавати. Тому що легально з України ти нічого продавати не можеш через PayPal. Ти можеш тільки купувати. А продавати не можеш. Капітальна хрिнь. Іноземці, якщо не бачать системи PayPal, вони не купують. Вони думають, що це розвод».

Рекомендації: різне

Згадані потреби є глобальними та актуальними не тільки для ветеранського, а й усього підприємництва України. Тут фактично йдеться про створення загальних сприятливих умов для ведення бізнесу, що передусім передбачає адекватну регуляторну політику держави та законодавство, що сприяє розвитку ринкової економіки.

Зокрема, щодо повноцінного функціонування міжнародної платіжної системи PayPal в Україні одного бажання уряду для цього недостатньо, адже рішення приймає безпосередньо компанія PayPal Holdings, Inc. Найважливішими моментами, на які звертають увагу представники подібних електронних платіжних систем, це інвестиційний рейтинг, економічний розвиток та відповідне законодавство країни.

2.2. Сприйняття потреб і необхідності державної підтримки ветеранського бізнесу

Крім вивчення потреб ветеранського бізнесу у державній підтримці, було досліджено думки респондентів щодо того, чи повинна держава надавати їм таку підтримку взагалі, і якщо так, то чому саме.

Думки респондентів з різних категорій щодо пріоритетних причин та необхідності державної підтримки ветеранського бізнесу дещо розділились, проте загальні погляди в цілому мають спільні вектори.

Частина респондентів висловила думку, що держава має забезпечувати належні умови зі створення та розвитку бізнесу не тільки для ветеранів, а й для всіх інших.

«Держава має підтримувати не тільки ветеранів, а й підприємців взагалі, бо наразі умови для ведення бізнесу в Україні далеко не найкращі. А тільки після цього для ветеранів було б непогано зробити додаткові плюшки».

«Дуже багато побратимів кажуть «мне все должны». Ніхто нічого не винен. Захищати — це була наша робота. Прийшовши туди я, чесно кажучи, навіть не знав, що там будуть платити гроші».

Цікаво, що така позиція більше притаманна ветеранам, які ще тільки планують започаткувати власну справу.

Інша частина респондентів зазначила, що ветерани мають право на додаткову підтримку держави у створенні та розвитку підприємницької діяльності, оскільки підприємництво є одним із ефективних способів соціалізації та реінтеграції учасників бойових дій у суспільство. Така думка більше притаманна ветеранам, які мали досвід ведення бізнесу в минулому.

Серед інших причин респонденти називали потребу у підтримці через те, що свого часу вони підтримали свою країну, і тепер було б чесно отримати зворотну підтримку від держави, коли вона їм необхідна. Також ветерани — діючі підприємці, спираючись на власний досвід, вбачають причину у користі ветеранського бізнесу через його надійність, чесність, соціальну спрямованість, певну моральну та територіальну прив'язаність до України.

«Люди повертаються з війни і далеко не всі можуть знайти своє місце у цивільному житті. Держава має допомогти їм у цьому».

«...це реабілітація людини і данина ветерану, який захищав державу. А тепер держава може допомогти з навчанням, супроводом тощо. Це певною мірою соціалізація».

«Держава має бути зацікавлена, щоб ветеран свою родину, свій будинок і свій бізнес розмістив в Україні, а не виїхав за кордон. Тому що будь-який ветеран — це резервіст, це людина, яка знає ціну Незалежності. ... І тому категорія ветеран-підприємець найбільш важлива для держави в стратегічному плані».

«А причина підтримки ветеранів така — ветерани захищали державу, відповідно, вона їх має адаптувати назад у суспільство. Тобто якщо є частина суспільства, яка стоїть на захисті інтересів держави, відповідно, держава має бути на захисті їхніх інтересів».

Розділ 3

Законодавчий аудит у сфері підтримки ветеранського підприємництва

3.1. Загальне законодавство, що регулює питання підприємництва

Відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, Господарським, Цивільним та Податковим кодексами, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету міністрів України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами.

Конституція України

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Господарський кодекс України

Для цього дослідження важливими є такі норми Кодексу:

Стаття 1. Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Стаття 16. Підстави та порядок застосування засобів державної підтримки суб'єктів господарювання визначаються законом.

Стаття 26. Правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції встановлюються законодавством про державну допомогу суб'єктам господарювання.

Стаття 31. Дискримінацією суб'єктів господарювання органами влади у цьому Кодексі визнається: ... надання окремим підприємцям податкових та інших пільг, які ставлять їх у привілейоване становище щодо інших суб'єктів господарювання, що призводить до монополізації ринку певного товару...

Стаття 48. З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом:

- надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності;
- сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів;
- здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку;
- стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг;
- подають підприємцям інші види допомоги.

Держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні умови для цього.

Цивільний кодекс України

Цей кодекс регулює питання підприємницької діяльності, зокрема, у главі 5 розділу 2 підрозділу 1 «Фізична особа-підприємець»; підрозділі 2 розділу 2 «Юридична особа»; главі 16 розділу 4 «Правочини»; книзі п'ятій «Зобов'язальне право» тощо.

Податковий кодекс України

Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері стягування податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що діють в Україні, та порядок їхнього адміністрування, платників податків та зборів, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їхніх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Загалом існує понад 30000 нормативних актів, що стосуються підприємницької діяльності.

3.2. Спеціальне законодавство у сфері ветеранського підприємництва

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»

Стаття 20. ...Підприємства ветеранів війни, на яких не менше ніж 60 процентів від середньоспискової чисельності працюючих становлять учасники бойових дій та учасники війни, звільняються від сплати податку на прибуток.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»

У частині, що стосується підприємств осіб із інвалідністю внаслідок війни, діють норми Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Стаття 14. З метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані громадські організації осіб з інвалідністю, їх спілки мають право здійснювати необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, а також господарську та підприємницьку діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, а також підприємств, заснованих на колективній власності громадських організацій.

Продукція підприємств і організацій громадських організацій осіб з інвалідністю включається до державного замовлення в порядку, встановленому Кабінетом міністрів України.

Об'єкти капітального будівництва, які зводяться за рахунок коштів громадських організацій осіб з інвалідністю, у заявленому обсязі включаються до державного замовлення.

Держава сприяє забезпеченню матеріально-технічними та іншими ресурсами виконання державних замовлень, зазначених у частинах другій та третій цієї статті.

Стаття 14-1. Підприємства та організації громадських організацій осіб з інвалідністю мають право на пільги із сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) відповідно до законів України з питань оподаткування. Застосовувати зазначені пільги такі підприємства та організації мають право за наявності дозволу на право користування пільгами з оподаткування, який надається на квартал, півріччя, три квартали, рік центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни.

...Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, визначає доцільність надання державної допомоги підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю у вигляді пільг з оподаткування, поворотної та безповоротної фінансової допомоги (далі — фінансова допомога), позик, сприяє в наданні пріоритетів при розміщенні державного замовлення, у працевлаштуванні осіб з інвалідністю та в інших формах, а також здійснює облік і контроль за використанням такої допомоги.

Податковий кодекс України

Варто зазначити, що пільги зі сплати податків мають бути визначені в Податковому кодексі. Зокрема, за **статтею 142** цього Кодексу, звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість осіб з інвалідністю, які мають там основне місце роботи, становить не менше 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких осіб з інвалідністю становить протягом звітного періоду не менше 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці. Зазначені підприємства та організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю мають право застосовувати цю пільгу за наявності дозволу на право

користування такою пільгою, який видається уповноваженим органом відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Для підприємств ветеранів війни подібні норми в Податковому кодексі відсутні, відповідно, **стаття 20** Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» не діє.

3.3. Проєкти законів щодо підтримки ветеранського підприємництва

Проєкт Закону про статус ветеранів та членів сімей загиблих (померлих) захисників України та ветеранів, реєстр. №3407 від 29.04.2020

Законопроект містить **статтю 19**, яка визначає, що ветеранським бізнесом є суб'єкт господарювання, заснований ветераном та/або членом сім'ї загиблого (померлого) захисника України та ветерана, за умови, що в такого суб'єкта господарювання протягом останнього року кількість ветеранів, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів, які мають там основне місце роботи, становить не менше 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників від облікового складу. Ветеранському бізнесу надається компенсація відсоткової ставки за нараховані та сплачені у поточному році відсотки за користування кредитом на започаткування або ведення господарської діяльності на умовах та в порядку, затверджені Кабінетом міністрів України.

Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо пільгового оподаткування операцій із ввезення на митну територію України транспортних засобів деякими категоріями осіб, на яких поширюється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», реєстр. №3839 від 14.07.2020

Ціллю та завданням законопроекту є створення умов для реалізації ветеранами війни свого права на достойний рівень життя та сприяння в реалізації ними успішних проєктів у сфері започаткування й розвитку малого та середнього бізнесу шляхом зменшення фінансового навантаження у вигляді податків, зборів та обов'язкових платежів при придбанні транспортних засобів за кордоном.

Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування підприємств ветеранів війни), реєстр. №6062 від 08.02.2017

Відповідно до цього законопроекту, звільняється від оподаткування прибуток підприємства ветеранів війни, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих в межах договорів комісії, поруки, доручення, довічного управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари.

Отже, ветеранським вважається підприємство, яке відповідає усім нижченаведеним критеріям:

- а) засновниками (учасниками) є учасники бойових дій та/або учасники війни з часткою у статутному капіталі не менше 80 відсотків;
- б) керівником є учасник бойових дій або учасник війни;
- в) на підприємстві працює не менше двох учасників бойових дій;
- г) річний дохід за попередній звітний (податковий) період не перевищує трьох мільйонів гривень.

Підприємства, що відповідають цим вимогам, реєструються у відповідному реєстрі в Державній фіскальній службі України, передбаченому для платників цього податку.

Звільнення від оподаткування діє протягом трьох років з часу реєстрації підприємства у Державній фіскальній службі.

3.4. Державні стратегічні документи з питань підтримки ветеранського підприємництва

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена Постановою КМУ від 5 серпня 2020 р. №695 за напрямом «Посилення соціальної захищеності ветеранів війни та членів їх сімей у територіальних громадах за місцем їх постійного проживання (перебування)», передбачає стимулювання розвитку підприємницької ініціативи серед ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Розділ 4

Загальні рекомендації

У розділі 2 було наведено конкретні потреби респондентів щодо сприяння державою розвитку ветеранського бізнесу та короткі рекомендації до них. Утім, не всі з них можна прив'язати до конкретної потреби, тому в цьому розділі буде наведено комплексні рекомендації щодо кількох потреб або ж загальні.

Закріплення поняття «ветеранське підприємництво» на законодавчому рівні

Для дійсно ефективної державної допомоги ветеранам у започаткуванні ними власної справи закріплення поняття «ветеранське підприємництво» на законодавчому рівні має стати базою і точкою відліку для врегулювання цього питання.

Це може бути реалізовано через внесення змін до вже діючих законів та нормативно-правових актів або прийняття окремого закону про ветеранське підприємництво. Результатом мають бути чітко прописані критерії ветеранського підприємництва, а також усі можливі вимоги та обмеження до нього.

У серпні 2020 року Президент України Володимир Зеленський під час церемонії відкриття III Міжнародного ветеранського та волонтерського форуму «Там, де ми — там Україна» зауважив, що підтримка розвитку бізнесу, заснованого ветеранами, є одним із пріоритетів влади і що існує необхідність визнання ветеранського бізнесу як окремої категорії підприємництва. Проте жодних змін з цього питання з того часу не відбулося.

Разом із затвердженням поняття варто розробити механізм сертифікації бізнесу як ветеранського та визначити, ким вона здійснюватиметься.

Встановлення на законодавчому рівні переліку пільг, що будуть спрямовані на підтримку ветеранського підприємництва

Такі пільги мають врахувати:

- вимоги законодавства щодо обов'язкового закріплення пільг із нарахування і сплати податків у Податковому кодексі України, а також ризик монополізації на ринку товарів через такі пільги, якщо їх вводити для малого і середнього бізнесу;
- перелік можливої державної підтримки, визначеної у Господарському кодексі;
- залучення фінансів із регіональних бюджетів, підтримку місцевої влади та органів місцевого самоврядування;
- відповідний досвід розвинутих країн;
- внесенню змін до законодавства має передувати державна стратегія підтримки ветеранського бізнесу.

Єдина база ветеранського бізнесу

Питання створення єдиної бази ветеранського бізнесу в Україні неодноразово порушувалося респондентами в розрізі потреби існування інформаційного порталу та впровадження заходів зі сприяння реалізації товарів і послуг ветеранського бізнесу. Водночас наразі спірним залишається питання, хто саме має її створювати та адмініструвати.

З іноземного досвіду випливає, що створення та адміністрування бази ветеранського бізнесу більш притаманні ветеранським бізнес-асоціаціям, при цьому часто саме вони займаються питанням сертифікації такого бізнесу.

В Україні ж сьогодні дієвих ветеранських бізнес-асоціацій немає, а дослідження показало, що значна частка респондентів, хоч і зацікавлена в їхньому створенні, не готова сплачувати членські внески з моменту вступу до них. Це означає, що іноземний досвід у цьому питанні є нерелевантним для України.

Наразі можна стверджувати, що створювати єдину базу ветеранських підприємств доцільно установі або інституції, яка займатиметься їхньою сертифікацією. На початку становлення ветеранської бізнес-спільноти в Україні сертифікацію ветеранського бізнесу та створення його бази має взяти на себе держава.

«Бізнес — не для всіх, і це нормально!»

Для учасників бойових дій підприємництво є одним із ефективних способів соціалізації та реінтеграції. Крім цього, багатьом ветеранам після звільнення зі служби складно влаштуватися на цивільну роботу, зокрема й через можливу дискримінацію з боку потенційних роботодавців.

У такій ситуації державне сприяння розвитку ветеранського підприємництва може виглядати панацеєю, але це не так.

Під час роботи над дослідженням деякі респонденти зазначали, що і вони, і їхні знайомі часто не мали повного уявлення про наслідки започаткування підприємницької діяльності, тому не кожен міг адекватно оцінити обсяг зобов'язань, створення яких передбачає запуск бізнесу.

Також не всі люди мають риси характеру, притаманні підприємцям: готовність ризикувати, працювати понаднормово, значна психологічна стійкість тощо. Тому дехто може прийняти рішення про започаткування бізнесу саме через брак базової інформації, думаючи, що заробити гроші в бізнесі легко.

Отже, роз'яснення концептуальних основ підприємницької діяльності та майбутніх зобов'язань (регулярна сплата податків, відповідальність за найманих працівників, потенційні штрафи тощо) має стати одним із ключових етапів відбору ветеранів, які бажають розпочати бізнес та отримувати допомогу. Якщо такий процес вдасться організувати правильно, цей етап може зіграти важливу роль у первинному відсіюванні кандидатів на подальші програми підтримки для ветеранського бізнесу, що знизить навантаження на бюджет.

Взагалі, будь-який потенційний інструмент підтримки має бути побудований так, щоб відсіяти тих, хто не готовий брати на себе відповідальність.

Водночас залучення ветеранів до підприємництва на рівні держави має бути лише одним із варіантів їхнього працевлаштування та реінтеграції у суспільство. Тому що бізнес — не для всіх, і це нормально.

Комплексний підхід до навчання та фінансування

Сприяння ветеранському підприємництву повинно мати комплексний характер і включати:

- спеціалізовану бізнес-освіту;
- фінансову підтримку;
- менторську підтримку протягом певного часу.

Впровадження такого підходу сприятиме більш раціональному використанню ресурсів.

На **першому етапі** ветеран отримає спеціалізовані знання (враховуючи бізнес-ідею та необхідний рівень знань для її реалізації), які стосуватимуться налагодження бізнес-процесів, маркетингу, оподаткування тощо.

Другий етап — фінансування. Ветеран, який отримав відповідні знання, може отримати кошти на реалізацію своєї ідеї.

На **третьому етапі** ветерану надається менторська підтримка. Таким чином ветеран проходить шлях від ідеї власної справи до стабільно працюючого бізнесу з правильно налагодженими процесами. Це сприятиме зменшенню кількості бізнесів, які закриваються протягом першого року існування.

Гнучкість системи

Під гнучкістю системи слід розуміти підхід, який у процесі запровадження програм підтримки ветеранського бізнесу дозволить висувати до потенційних учасників вимоги відповідно до розміру допомоги, на яку вони претендуватимуть. Іншими словами, при відборі ветеранів для участі у потенційних програмах із фінансування і під час навчання потрібно обов'язково враховувати рівень їхніх потреб.

«Наприклад, є ветеран. Його бізнес — це мати 3-4 корови, возити продавати молоко на ринок, і все. Йому цього достатньо. Тоді нащо його грузити макроекономічними показниками, маркетингом і фінансовим планування, якщо йому все це не потрібно? Самою вимогою розробити детальний бізнес-план ми вб'ємо його ідею і мотивацію, бо, можливо, він його ніколи і не захистить».

Тобто ідея в тому, щоб розробити різні вимоги до різних груп осіб. Якщо ветеран потребуватиме підтримки незначного розміру (наприклад, менше 30 тис. грн), вимоги до нього не мають бути такими самими, як для людини, що претендуватиме на значно більше фінансування (наприклад, понад 200 тис. грн). У першому випадку для надання допомоги може бути достатньо базових знань заявника щодо правил оподаткування під час підприємницької діяльності, в другому — необхідно буде вимагати розробки і захисту повноцінного бізнес-плану та поглиблених знань у сфері фінансового планування, управління персоналом, маркетингу тощо.

Інформаційна політика

Під час дослідження було виявлено критично низький рівень інформованості ветеранів як про вже наявні можливості розвитку підприємництва, так і про основні вимоги до ведення підприємницької діяльності загалом. Дехто з респондентів не знав навіть про можливість отримання грошей від ДСЗ для започаткування власної справи, хоча це є фактично базовим та єдиним механізмом фінансової підтримки підприємництва серед ветеранів на державному рівні.

Виходячи з цього, доцільно насамперед організувати глобальну інформаційну кампанію серед ветеранської спільноти з метою інформування ветеранів про вже наявні можливості державної підтримки підприємницької діяльності.¹³³

Попри те, що до діючих програм усі громадяни України мають рівний доступ, за рахунок інформування можна збільшити кількість ветеранів, що зможуть ними скористатися. Наразі респонденти розуміють, що певні можливості для бізнесу є і сьогодні, але їм не вистачає інформації про них.

«Мені здається, дуже важливо давати рекламу і намагатись донести хлопцям, що є програми, якими можна користуватись на початку».

«...Як виявилось, реалізація часнику через державу була не проблемою. Через Мінрегіон був зв'язок з європейцями, які приїжджали і скуповували його. Тобто інформація про таку схему є, але якби я не познайомився з людиною із Мінрегіону, я б про неї не дізнався. Тобто відсутня якісна комунікація».

Також шляхом запуску іншої інформаційної кампанії важливо здійснити якісну комунікацію з суспільством про необхідність сприяння ветеранському бізнесу. Це допоможе мінімізувати потенційні наслідки запровадження спеціальних умов для ветеранів та зменшить ризики погіршення ставлення суспільства до учасників бойових дій як до окремої соціальної групи.

Раціональне використання коштів

Навіть за умови обмеженого фінансування кошти можна використовувати більш ефективно, і держава має цьому навчитися. Для прикладу доцільно згадати програму залучення безробітних до організації підприємницької діяльності від ДЦЗ, метою якої є працевлаштування безробітних шляхом виплати одноразової грошової допомоги для організації підприємницької діяльності.

Проте, як стало відомо з досвіду респондентів та їхніх знайомих, такі виплати здебільшого використовуються отримувачами на власні потреби, а започаткування підприємницької діяльності відбувається лише номінально.

Детальніше див. розділ 1 «Програми підтримки малого та середнього підприємництва в Україні», частину 1.1. «Державні та місцеві програми підтримки підприємництва» — «Фінансування, субсидії, компенсації та інші види грошової допомоги».

¹³³ Про необхідність проведення інформаційної кампанії було неодноразово зазначено в контексті окремих потреб. У цьому випадку йдеться про те, що така кампанія має бути комплексною.

Варто зазначити, що частина ветеранів апріорі ставляться до цієї виплати як до звичайної можливості отримати за один раз усі кошти, які мали б виплачуватися протягом року. Якщо така ситуація влаштовує і ветеранів, і державу, то нічого змінювати не потрібно. Проте в такому разі слід бути чесними і припинити розглядати цю програму як складову сприяння підприємницькій діяльності ветеранів, а також враховувати такі виплати в статистиці як випадки працевлаштування.

Щоб зробити програму сприяння організації підприємницької діяльності та раціонального використання коштів насправді ефективною, варто зробити такі кроки:

- ввести якісний відбір кандидатів (наразі він номінальний);
- розробити механізм контролю та звітності для відстеження цільового використання коштів у подальшій діяльності (наразі відсутній);
- кошти надавати не на особистий рахунок кандидата, а на рахунок зареєстрованого ним ФОПу чи підприємства (наразі кошти виплачуються на особистий рахунок особи, і вона не звітує за їхнє використання);
- розглянути можливість надання цільової допомоги у негрошовій формі.

Запровадження принаймні частини цих кроків може значно зменшити кількість кандидатів, що дасть змогу збільшити розмір виплат на кожного з них навіть при тому ж бюджеті.

Висновок

Дослідження показало, що на початок 2021 року цілеспрямованої, системної та комплексної підтримки ветеранського підприємництва в Україні не існує, як не існує у юридичній площині самого поняття «ветеранське підприємство». Це означає, що ветерани можуть користуватися правом участі у наявних програмах зі сприяння розвитку підприємницької діяльності на загальних умовах.

Єдиною програмою на рівні держави, за якою ветерани після звільнення можуть у пріоритетному порядку¹³⁴ отримати одноразову грошову допомогу, є програма залучення безробітних до організації підприємницької діяльності при державних центрах зайнятості. Існування деяких місцевих програм та ініціатив із розвитку підприємницької діяльності серед ветеранів, навіть незалежно від їхньої успішності, свідчить про відсутність достатньої уваги до цього питання на загальнонаціональному рівні.

Глибинні інтерв'ю дали змогу виявити основні потреби респондентів у сприянні ветеранському бізнесу, а також вивчити їхню думку про інші потреби, названі лише частиною респондентів, та які було виявлено в результаті вивчення іноземного досвіду.

Водночас важливим результатом дослідження стало виявлення критично низького рівня інформування представників ветеранської спільноти про вже діючі програми, пільги та можливості, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу в Україні.

¹³⁴ Такий пріоритет не закріплено нормативно-правовими актами, фактично він є негласним.

Додаток 1

Зведений перелік рекомендацій

Напрямок	Рекомендації
Податкові пільги	<ul style="list-style-type: none"> • Вивчити питання економічної доцільності впровадження можливих податкових пільг для ветеранського бізнесу. • Розглянути можливість розповсюдження вже існуючих податкових пільг на ветеранський бізнес. • Розглянути ветеранський бізнес в якості експериментальної групи для введення податкових пільг для МСП.
Фінансова підтримка	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищити рівень інформованості ветеранської спільноти про діючі державні програми кредитування та фінансування. • Розширити доступ ветеранського бізнесу до діючих програм кредитування. • Розглянути можливість створення окремих кредитних програм для ветеранів-підприємців. • Розглянути можливість запуску державної грантової програми для ветеранського бізнесу. • Розглянути варіанти створення інвестиційних інструментів фінансування у ветеранське підприємництво. • Реформувати програму залучення безробітних до організації підприємницької діяльності від ДЦЗ (зокрема, розглянути її як базу для започаткування грантової підтримки).
Навчання і стажування	<ul style="list-style-type: none"> • Залучати бізнес-школи до створення навчальних програм для підтримки ветеранського підприємництва. • Розглянути можливість покриття вартості навчання підприємницькій діяльності у бізнес-школах. • Розглянути доцільність стажування як одного з інструментів, що сприятиме розвитку ветеранського підприємництва.
Консультативна підтримка	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищити якість навчання персоналу державних і місцевих органів влади та установ. • Підвищити рівень комунікації з потенційною цільовою аудиторією щодо наявності спеціалістів-консультантів. • Сприяти запуску системи менторської підтримки ветеранського підприємництва.

Інформаційний портал	<ul style="list-style-type: none">● Провести кампанію з інформування ветеранської спільноти про вже наявні ресурси, присвячені підтримці підприємництва.● На одному з діючих порталів із підтримки підприємництва розробити тематичний розділ з інформацією, актуальною для ветеранів-підприємців.● Створити єдину базу ветеранського бізнесу в Україні.
Пільгові умови оренди комунальних приміщень та земель	<ul style="list-style-type: none">● Розглянути доцільність впровадження пільгових умов оренди державної та комунальної власності для ветеранів-підприємців.● Розглянути можливість надання ветеранам в оренду сільськогосподарських земель на пільгових умовах.
Заходи зі сприяння у реалізації	<ul style="list-style-type: none">● Провести національну інформаційну кампанію популяризації товарів та послуг, що виробляє ветеранський бізнес.● Створити єдину базу ветеранського бізнесу в Україні.● Розглянути можливість сприяння ветеранському підприємству через переговори з представниками великих торгових мереж щодо виділення окремих полиць для продукції, що виробляється ветеранами-підприємцями.● Оцінити економічну доцільність та можливість введення спеціальних умов участі у закупівлях для ветеранського бізнесу в Україні.
Закріплення поняття «ветеранське підприємство»	<ul style="list-style-type: none">● Ввести в законодавство поняття «ветеранське підприємство».● Розробити механізм сертифікації бізнесу як ветеранського та визначити, ким вона здійснюватиметься.
Комплексний підхід до навчання та фінансування	<ul style="list-style-type: none">● Впровадити підхід, за яким ветеран-підприємець послідовно отримує знання, фінансову і менторську підтримку.● Запровадити індивідуальний підхід до кожного ветерана-підприємця з огляду на його потреби та бізнес-ідею.● Впровадити якісний відбір кандидатів на навчання та отримання фінансової допомоги.● Розробити механізми контролю та звітності для відстеження цільового використання отриманих коштів.● Фінансову допомогу надавати на рахунки ФОПів або юридичних осіб.
Інформаційна політика	<ul style="list-style-type: none">● Провести інформаційну кампанію з метою підвищення обізнаності ветеранів щодо наявних програм підтримки МСП.● Здійснювати якісну комунікацію з суспільством про необхідність сприяння ветеранському бізнесу.

Потреби ветеранів
у сприянні
підприємницькій
діяльності